

חיים חמיאל/ירושלים

קריאת התורה של ימי ראש השנה
(בראשית פרקים כא—כב)

פ ת י ח ה

חז"ל: נתנו טעם לקריאת פרק כא בראש השנה: "בראש השנה נפקדה שרה, רחל וחנה. מגלן? אמר רבי אלעזר אתיא פקידה פקידה, אתיא זכירא זכירה. כתיב ברחל²: "ויזכור אלהים את רחל" וכתיב בחנה³: "ויזכור ה'". ואתיא זכירה זכירה מראש השנה, דכתיב⁴: "שבתון וזכרון תרועה". פקידה פקידה — כתיב בחנה⁵: "כי פקד ה' את חנה" וכתיב בשרה⁶: "וה' פקד את שרה". במסכת מגילה⁷ מוסיפה הגמרא שקוראים ביום ב של ראש השנה "והאלהים נסה את אברהם"⁸ ורש"י גותן טעם: "ועקדת יצחק מוכירין, כדי שתיזכר לנו (עקדת יצחק) היום במשפט".

עיון נוסף בשני הפרקים⁹ מראה זיקתם לר"ה, שכן יש בהם רחמי הקב"ה על יצוריו — על הגר וישמעאל ויצחק, ומולם גודל יראת ה' של אברהם, וגודל נפשו ותמימות אמונתו של יצחק.

הרבה פיוטים ומדרשים חוברו על נושא ה"עקידה". פיוט מסוג מיוחד הנקרא בשם "עקידה" נכלל בין הסליחות הגאמרות בימי הסליחות והרחמים, הצומות והימים הנוראים. נזכיר מן ה"עקידות" הגאמרות בימי הסליחות את "מפלטי אלי צורי סתרי ומגני", "אז בהר מור דך יונת אלם" לדבי שלמה אבן גבירול, "איתן למד דעת טרם לכל מודעת"; "אזרחי מעבר הגהר, אליך רץ ולא אחר"; "אם אפס רובע הקן, אהל שכן אם רקן" לאפרים ברבי יצחק; "אל הד המור גבעת הוריה" למאיר ברבי יצחק אליעזר, ו"עת שערי דצון להיפתח", הגאמר

- 1 ר"ה יא, ע"א.
- 2 בראשית ל, כב.
- 3 שמואל א' א, יט.
- 4 ויקרא כג, כד.
- 5 שמואל"א ב, כא.
- 6 בראשית כא, א.
- 7 לא ע"א.
- 8 בראשית כב, א.
- 9 שם, כא—כב.

כמעט בכל קהילות הספרדים לפני תקיעת שופר ולפי מחזור רומא אומרים אותו בנעילה של יום הכיפורים.

גם התקיעה בשופר של איל נתלית בעקידה. "אמר ר' אבהו: למה תוקעין בשופר של איל? אמר הקדוש ברוך הוא: תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקדת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני¹⁰, וכן דברי המדרש בתנחומא לפסוק "ויקרא מלאך ה' מן השמים": " — — — באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה: רבון העולמים, אדם מנסה לחברו שאינו יודע מה בלבו, אבל אתה, שאתה יודע מה הלבבות הכליות יועצות אתה צריך לעשות בי כן? אמר לו: כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה! מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת הערפל, ויאמר בי גשבעתי נאום ה'. אמר לו: אתה גשבעת, ואני גשבעתי, שלא ארד מן המזבח עד שאומר כל מה שאני צריך. אמר לו: אמור! אמר לו: לא כך אמרת לי: ספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם כה יהיה זרעך? אמר לו: הן! אמר לו: ממי? אמר לו: מיצחק! אמר לו: כשם שהיה בלבי מה להשיבך ולומר לך: אתמול אמרת לי כי יצחק יקרא לך זרע? עכשו אתה אומר לי: העלהו שם לעולה? וכבשתי את יצרי ולא השבתיך, כך כשהיו בניו של יצחק חוטאין ונכנסין לצרה, תהא נזכר להן עקידתו של יצחק ותיחשב לפניך כאילו אפרו צבור על גבי המזבח ותסלח להן ותפרם מצרתן. אמר לו הקב"ה: אתה אמרת את שלך ואומר אני את שלי: עומדין בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בראש השנה, אלא אם מבקשים שאחפש להם זכות ואזכור להם עקדת יצחק יהיו תוקעין לפני בשופר של זה. אמר לו: ומה הוא השופר? אמר לו: חזור לאחוריך. מיד, וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאתו בסבך בקרניו וכו' אמר לו הקב"ה: יהיו תוקעין לפני בקרן איל ואושיעם ואפרם מעוונותיהם וכו' ואשביר עול מלכיות מעליהן ואנחם אותם בתוך ציון וכו'".

להלן ניתן ניתוח ופירוש של שני הפרקים, שראוי ללמדם בבית הספר לקראת הימים הנוראים.

הניתוח והפירוש מקיפים עניינים רבים, שיש בהם כדי להבהיר את הסתום, וזאת מתוך דיוק בכתוב ומתוך הקבלות והשוואות בין הנאמר כאן ובין הנאמר בפרקים אחרים — קודמים ומאוחרים. יחד עם זאת צריך להרגיש את הרעיונות הדתיים והמוסדיים הנרמזים בכתוב ביחסים של בין אדם למקום ובין אדם לחברו, וכן את הלקח הנלמד ביראת ה' בדבקות בה' ובמסירות לקיום מצוותיו.

א. אחר הדברים האלה

הפתיחה לפרשת העקידה בפרק כב: "ויהי אחר-הדברים האלה", מעידה על קשר הקיים בין פרשת העקידה לדברים שהיו, לאירועים קודמים שעלינו לגלותם, לעיין בהם ולמצוא את זיקתם ההדדית; מדוע דוק אחר הדברים האלה ניסה ה' את אברהם? וכיוון שפתיחה זו חוזרת פעם שנייה בפרק זה בפסוק כ, יגדל ענייננו להבין אם אמנם יש לה משמעות מיוחדת; ואם כן מה היא משמעות זאת ומה היא מוסיפה להבנת הפרשה של עקידת יצחק?

את "הדברים האלה", שאחריהם ניסה ה' את אברהם, אנו מוצאים בפרק כא:
(א) לידת יצחק — פסוקים א—ח;

(ב) גירושם של הגר ובנה — פסוקים ט—כא;

(ג) ברית אברהם עם אבימלך — פסוקים כג—לב;

(ד) נסיעת האשל בבאר-שבע — פסוק לג;

(ה) ישיבת אברהם בארץ פלשתים ימים רבים — פסוק לד — כל זאת בפרק כא.

לכאורה לא נראה כל קשר בין שני "הדברים" הראשונים לשלושת האחרונים. אולם הפתיחה לדבר ג' בפסוק כב "ויהי בעת ההיא", רומזת לקשר. וכן הדבר הרביעי אינו מופרד מן השלישי, שכן מיד לאחר שנמסר על שובם של אבימלך ושר צבאו אל ארץ פלשתים — שהוא סיומו של דבר ג' — מסופר על האשל שנטע אברהם בבאר-שבע והוא חוזר ומוסר על ישיבתו של אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, שהיא תוצאה של הברית (בדבר השלישי).
(סיומו של דבר ג')

וַיְכַרְתּוּ בְרִית בְּבְאֵר שֶׁבַע
וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכַל שָׂר־צָבָאוֹ
וַיָּשׁוּבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים (לב);

(דבר רביעי):

וַיֵּטַע אֲשֵׁל בְּבְאֵר שֶׁבַע
וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יי אֵל עֹלָם (לג)

וחוזר ומאשר (בדבר ה') שגם אברהם ישב בארץ פלשתים:

(דבר ה')

וַיָּגַר אֲבִרְהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים (לד).

הנהגה לאחר עיון בפרק כא ולאחר התבוננות בו כבחטיבה שלימה אתה

מתברר, כי לא זו בלבד שאחידותו הפנימית שלמה ללא פגם, אלא שפרק כב ונסיון העקידה המתואר בו קשורים קשר אִמְנֵנְטִי ב"דברים האלה" שבפרק כא.

ב. אחידות הפנימית של פרק כא

נסקור איפוא תחילה את אחידותו הפנימית של פרק כא, שכולו הד להבטחות ה' לאברהם — הבטחות הזרע והארץ. בפסוקים א—ח מסופר על לידתו של יצחק, מילתו וגמילתו — מאורע גדול בחייהם של אברהם ושרה, בהיוולד להם היורש המובטח ע"י ה'. בשמחתם שותפו חברים ידידים ומקורבים. המאורע המשפחתי הובלט בחזרות ובהדגשות מיוחדות ובהזכרת שמות ההורים.

פסוק א מוסר על קיום ההבטחה לשרה ויעש ה' לשרה כאשר דבר. ופסוק ב חוזר על קיום ההבטחה לאברהם: ותהר ותלד שרה לאברהם בן זקוניו למועד אשר דבר אתו אלהים. גם בפסוק ג אנו מוצאים חזרה באותו ענין המתייחס פעם לאברהם ופעם לשרה: ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו — פנים הבן הנולד לאברהם ופעם אשר ילדה שרה, היינו הילד המתייחס על שניהם. וכן הוא בפסוקים ה—ז:

בְּהוֹלֵד לוֹ (לאברהם) אֶת יִצְחָק בְּנוֹ (ה)

ושרה אומרת:

כִּי־יֻלְדָתִי בֶן לְזַקְנִי (ז).

שבע פעמים חזרת תגובת הצחוק המלווה את לידתו של יצחק וקריאת שמו למן ההבטחה הראשונה כשהבטיח ה' לאברהם בן מאשתו שרה ועד להכרזת השמחה של שרה אחרי הלידה.

(1) בהבטחה הראשונה נאמר: וַיִּפֶּל אֲבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק (ח, ז) ה' אומר לו (שם, יט): אבל שרה אשתך יולדת בן וקראת את שמו יצחק, וכשמעיה שרה את בשורת המלאך: "שוב אשוב אליך כעת חיה והנה-בן לשרה (יח, ט), נאמר:

(2) וַתִּצְחַק שָׂרָה בְקִרְבָּהּ (יח, יב);

(3) לָמָּה זֶה צִחְקָה שָׂרָה? (שם, יט);

(4) לֹא צִחְקָתִי;

(5) לֹא, כִּי צִחְקָתִי? (שם, טו). ובפרקנו קשור הצחוק בשם הניתן לבן

הנולד. ויקרא אברהם... יצחק (א);

(6) וַתֹּאמֶר שָׂרָה צִחְק עָשָׂה לִי...

(ד) קָל־הַשׁוֹמֵעַ יִצְחָק־לִי (ו).

גם בחזרה בפרקנו על השם יצחק עם הצחוק (ג, ה) והפליאה (ו-ז) שומי עים מהדי ההבטחות — קיום הבטחה שהוא בניגוד לסררי העולם מעורר צחוק ופליאה.

פסוק ד מכיל קיום הברית, אשר בזכותה באו ההבטחות. ההשתתפות בהתפלאות ובשמחה מבוטאת בדברי שרה: "מי מלל לאברהם וכי" (ז) ובמשתה הגדול הנערך. מאורע בלתי רגיל ומשתה יחיד במינו: בצחוק הנאמר כאן אצל שרה הוכנס מובן חדש: קודם צחקה שרה (יח, יב, יג, טו), הפעם אחרים יצחקו ויתפלאו. עד פסוק ח מובלט קיום ההבטחה של המשך הזרע לאברהם, שנוכחה בפרקים טו ו"ז. מן המסופר בשמונה פסוקים ראשונים שבפרק כא משתלשלים כל המאורעות המסופרים בהמשכם של שני הפרקים י"א.

ג. כִּי לֹא יִירָשׁ

פסוקים ט—יג מתארים את הרישתה של שרה להרחיק את הגר ואת ישמעאל מבנה. וזאת מתוך רצונה להבטיח זכותו של יצחק על הארץ. בפסוק ח נרמזה הכוונה להבליט ולפרסם קבל עם ועדה את העובדה שיצחק הוא הבן. הסיבה הגלויה לררישתה של שרה הוא הצחוק כאמור:

וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הַגֵּר הַמֵּצִיטִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק (ט).

האם יש קשר בין צחוקם של אברהם ושרה לבין הצחוק של ישמעאל ? אצל אברהם נאמר:

וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ וְכִי (יח, יז);

אצל שרה נאמר:

וַתִּצְחָק שָׂרָה בְּקֶרְבָּהּ (יח, יב).

10א ע"י סנהדרין פט ע"ב. הגמרא רואה את הקשר של פרשת העקדה בפסוק ח' שבפרק כא וז"ל: מאי "אחר" ? א"ר יוחנן משום ד' יוסי בן זמרא: אחר דבריו של שטן דכתיב: "ויגדל הילד ויגמל ויעשה אברהם משתה גדול" אמר שטן לפני הקב"ה רבש"ע, זקן זה חנגתו למאה שנה פרי בטן, מכל סעודה שעשה, לא היה לו תור אחד או גזול אחד להקריב לפניך ? אמר לו: כלום עשה אלא בשביל בנו, אם אני אומר לו: זבח את בנך לפני, מיד וזבחו. מיד — והאלהים ניסה את אברהם"; וכן רואה ה"זוהר" בפסוק ח סיבה לעקדה ולמותה של שרה, ע"י הקדמת ה"זוהר" י ע"ב וכן בראשית רבה נה, ד.

מסתבר שגם בפרק כא דבריה של שרה על הצחוק הם דברים שבלב וצחוק שבקרבה. שכן חסרה אמירה זו "אל" או "ל" והיא מתפרשת כאמירה שבלב יי. ותאמר שרה צחוק עשה לי.

מה פשר צחוקו של ישמעאל ?

רש"י מביא כמה פירושים ונימוקים לצחוק והם: עפ"י חז"ל: (א) עברת אלילים; (ב) גילוי עדיות; (ג) רציחה; (ד) שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר: אני בכור ונוטל פי שניים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים. כל הדעות מובאות בב"ר ושם מסיים: "אין לשון הזה של צחוק אלא לשון ירושה, שבשעה שנולד אבינו יצחק היו הכל שמחים. אמר להם ישמעאל: שוטים אתם: אני בכור ואני נוטל פי שניים, שמתשובת אמנו שרה לאברהם "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני" אתה למד, כי לא יירש עם בני אפילו שאינו יצחק ועם יצחק אעפ"י שאינו בני, ק"ו עם בני ועם יצחק" יי.

רמב"ן: "והנכון בעיני. שהיה זה ביום היגמל את יצחק וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול, ולכך אמר הכתוב: 'את בן הגר המצרית' ולא אמר 'את ישמעאל מצחק'. וכן אמרה 'גרש את האמה הזאת ואת בנה', כי אמרה העבד המלעיג על אדוניו חייב הוא למות או להלקות ואינו רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסך וכו'".

המדרש וכן רמב"ן. רואים קשר בין השמחה ובין הצחוק; אם השמחה היא על הולדת היורש לאברהם, רואה ישמעאל את עצמו כבכור הנוטל פי שניים. דמב"ן אינו מפרש טיבו ותכנו של הלעג על יצחק או על המשתה.

דברים ברורים ונועזים על טיבו של הלעג מבוא ספורנו: "מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באמרו שנתעברה מאבימלך".

וכן מלבי"ם: "ואז בעת המשתה ראתה שרה שישמעאל מצחק ומתלוצץ על המשתה הוזה, ולא פירש מה היה הצחוק רק ברמז מה שאמר 'אשר ילדה לאברהם', שאמר כמו ליצני הדוד שמאבימלך נתעברה שרה, ורק הוא נולד מאברהם. ושרה הכירה שלצחוק זה הסיתתו אמו שהודע בעיניה מה שמבכר בן שרה על בנה, וע"ז קראו 'בן הגר המצרית' ולא קראו בשם ישמעאל, כי ראתה שאמו הסיתה אותו לזה".

זהו אם כן הקשר בין פסוקים ט—יג לקודמים: שרה, האם המאושרת והשמחה, רואה ששמחתה אינה שלימה. בן הגר המצרית—אף הוא בנו של אברהם—צחק לה ולשמחתה, בראותו בעצמו את היורש הלגיטימי.

11 ע"י התורה והמצוה למלבי"ם, אילת השחר ס"י שלד; וע"י רש"י רות ב, ז.
12 ב"ר נג, סו וע"י תוספתא סוטה ו, ו.

אמנם ה' אמר :

וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק

וְהִקְמַתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ (עם יצחק) לְבְרִית עוֹלָם לְזָרְעוֹ אַחֲרָיו (י, יט).

ושוב :

וְאֶת־בְּרִיתִי אֶקִּים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה (שם, כא).

למה זה איפוא עומד בן הגר המצרית ומצחק ?

נוכחותו פוגמת את השמחה ומערכת רוחה. ולבן היא דורשת מאברהם לגרש "האמה הזאת ואת בנה" (הבן הוא של האמה) כי לא יירש "עם בני עם יצחק". את שמו של בן האמה לא פירשה, אך פירשה שם בנה, שניתן מאת ה' וקיבל הבטחת ה' וברכתו. שרה רוצה איפוא להדיר את ישמעאל מהזכויות על ההבטחה לירושת הארץ, ולהשאירה כזכות בלעדית ליצחק. הדרישה הנמרצת לגידוש ולסילוק נשמעת יפה בצליל המלים "גרש — לא יירש".

מה יחסו של אברהם לישמעאל ? כשנאמר לו לראשונה על הולדת יצחק,

השיב (יז, יח) :

לו ישמעאל יחיה לפניך.

ואז נאמר לו, שברית עולם תקום בין אלהים ובין יצחק, ואשר לישמעאל —

הנה בדרכי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו במאד מאד וכו' (יז, כ).

מסתבר, כי אילו לא הוזכרה האפשרות ששרה תלד בו, היה אברהם מקבל

כדבר המובן מאליו, שכל ההבטחות שניתנו מאת ה' לו ולזרעו אחריו מתכוונות

לישמעאל. ולעצם ההבטחה שיהיה לו בן משרה — צחק ותמה בלבו. אף שרה

צחקה, אך בשעה שכולם צחקו לפני שגולד יצחק, העז ישמעאל לצחוק לאחר

שגולד, שהרי אברהם עדיין לא הדירו מזכויותיו. ולכן כשרה רואה אותו

מצחק אין היא רואה אותו כבן אברהם ולא כישמעאל, אלא כבן האמה המצרית

המצחק, כבן לזרה. בדרישתה לבצע הגירוש היא מזכירה תחילה את האמה

ולידה את בנה ואינה מזכירה שמו ואף לא את יחוסו לאברהם, שהוא בנו:

אלא שמן הנימוק "כי לא יירש וכו'", ברור, שכוונתה להדיר את ישמעאל

מזכויות הירושה, מזכויות הבן, ועי"כ ייאלץ אברהם להכיר ביצחק כירש

יחיד.

וזה פשר המשתה ופשר דרישתה של שרה להכריז ברבים על יצחק שהוא

בנו של אברהם, הראוי לכל הזכויות והרוחה זכויותיו של ישמעאל, המתמיד

להיות הבן וממילא גם הירוש. בזכותה של האם באה הירושה לבן, וישמעאל

בן אמה הוא זור הוא.

דבר זה, שהוא נאלץ להתכחש לישמעאל היה רע מאר בעיני אברהם. לא הדישה כלפי האמה מטרידה אותו; האמה הרי היא ברשותה של גברתה וכטוב בעיניה תעשה בה (השווה טו, ו), אבל הדרת בנו מזכויותיו היא שהיתה רעה בעיניו, שהרי הוא עדיין רואה בו את בנו.

וַרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אֹדוֹת בְּנוֹ (פסוק יא).

אברהם הועמד בפני נסיון קשה שהרי אם שרה תצליח בדרישתה יוכרו על כך ברבים, ואברהם אינו יודע אם מותר לו להתכחש לבנו ולהרחיקו. באחת ההתגלויות הראשונות נאמר לו (טו, ד): "כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך" — וישמעאל מצאצאיו הוא.

ד. כי ביצחק יקרא לך זרע

בתשובת אלהים (פסוקים יב—יד) נזכר תחילה הבן ואח"כ נזכרת האמה ולא כפי שנזכרו בפיה של שרה, כיון שהיה רע לו לאברהם על אודות בנו, אמר לו אלהים:

אֶל-זֶרַע בְּעֵינֶיךָ עַל-הַנְּעֹר וְעַל-אִמְתֶּךָ.

שוב לא נזכר השם ואף לא זיקתו של הנער לאברהם. הנער הזה הוא בן אמתד וכבר נתבשר אברהם, שרק בנה של שרה יזכה לברית עם ה' ולירושת ההבטחות שניתנו לאברהם.

כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה

שָׁמַע בְּקוֹלָהּ

כִּי בִיצְחָק יִקְרָא לָהּ זֶרַע.

כל אשר תאמר — גם ביחס לאמה וגם ביחס לנער, עתה שגולד יצחק — עליו לנתק זיקתו לאמה ולבן. כי יצחק הוא הנקרא זרעו, ולזרע זה נתכוונו הברכות וההבטחות החל בפרק יב:

וְלִזְרַעְךָ אֲמַן אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת (יב, ז);

כִּי אֶת-כָּל-הָאָרֶץ וְכו' לָךְ אֲמַנְנָה וְלִזְרַעְךָ עַד-עוֹלָם (יג, טו);

וְלִזְרַעְךָ נָתַתִּי אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת (טו, יח);

וְהַקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זֶרַעְךָ אַחֲרָיִךָ וְכו';

לְהִיזֹת לָךְ לְאֱלֹהִים וְלִזְרַעְךָ אַחֲרָיִךָ;

וְנָתַתִּי לָךְ וְלִזְרַעְךָ אַחֲרָיִךָ אֶת אֶרֶץ מִנְרֵיךָ... וְהִיטִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים

(יז, ו-ח).

וְהַקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לִזְרַעוֹ אַחֲרָיִךָ (שם, יט);

הבטחות שניתנו לזרעו של אברהם הן :

(א) ארץ כנען¹³

(ב) ריבוי הבנים

(ג) ברית עולם עם ה' להיות להם לאלהים.

הבטחות אלו נמסרות ליצחק, ואילו ההבטחה לריבוי הבנים ולהתעצמות לאומית ניתנות גם לישמעאל. וכה אמר מלאך ה' להגר :

הַרְבֵּה אַרְבֶּה אֶת־זֶרְעֶךָ וְלֹא יִסְפָּר מֵרֶב (סו, י);

ושוב :

וְלִישְׁמַעֲאֵל שָׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בֵרְכָתִי אִתּוֹ וְהַפְרִיתִי אֹתוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמֵאד מְאֹד שָׁנִים־עָשָׂר נְשִׂאִם יוֹלִיד וְנִתְּתִיו לְגוֹי גָּדוֹל (ח, כ).

הבטחה זו חוזרת ומתאשרת כאן :

וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא (יג).

בזה נגמר ונחתם שיצחק הוא בנו יחידו של אברהם לזכות בהבטחה הקשורה בארץ ולא נתייחד ישמעאל להיות זרעו של אברהם אלא לריבוי הבנים ולהתעצמות לאומית.

ה. כי לגוי גדול אשימנו

פסוקים יר—כא תוחמים תחומו של ישמעאל וחלקו בעולם בהיותו נגד אחר האם, פסוק יד מתאר את שילוח האם והבן :

וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר

וַיִּקַּח־לָחֶם וְחֶמֶת מִיָּם

וַיִּתֵּן אֶל־הַגֵּר

שֵׁם עַל־שְׁכָמָה

וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחָהּ

וְחִלְךָ וְחֶתֶע בְּמִדְבַר בְּאֵר שָׁבַע.

הפסוק מגלה את קשי הפרידה, שלא היתה לעין רכים ולא מתוך מריבות וצעקות, אלא בשעה מוקדמת בבוקר. אברהם מצייד את הגר, היכולה לשוב למצרים, והיודעת כנראה את דרכה במדבר. הן פעם ברחה מפני שרה ומצאה

13 שבע פעמים נאמר עד כה "לזרעך" או "זרעך" בהבטחת הארץ לזרעו של אברהם ופסוק י בסוף יז אינו הבטחה אלא ציווי.

את דרכה במדבר, וישבה על עין המים במדבר שור (טז, ז), ואותה באר שמצאה קראה בשם: "באר לחי ראוי" (שם, יד).

מתיאור מסירת הלחם והמים ניכר אופן הפרידה, "ויקח" — "ויתן" — "שם על שכמה", דג שיהיה על שכמה. "ואת הילד", סוף סוף רואה בו אברהם את הילד — לא "בן הגר", ולא בן אמה, ולא נער, אלא ילד. כתוב "ואת הילד" ולא נאמר מה עשה אברהם לילד, אם לקח ונתן או שם על שכמה, והרי זה חיסור מכוון לרמזו, שאברהם אינו רואה במעשהו ניתוק מן הילד. ולכן גם נאמר "וישלחה" ולא "וישלחם". אך שלא כבפעם הראשונה — הגר הולכת ותועה במדבר באר-שבע. ואולי אין הגר רוצה להתרחק מן המקום ולעזוב את תחום באר-שבע.

המים הם יסוד חשוב ביחסי אברהם ויצחק עם שכניהם; על המים נאבקים, וכיבוש באר או חפירתה מעידים על היאחזות ובעלות. אף אותה באר שגילתה הגר בכריחתה הראשונה וקראה אותה בשם, נספחה לנחלת אברהם ובה ישב יצחק (להלן כד, סב; כה, יא).

וַיְכַלּוּ הַמַּיִם מִן־הַחֶמֶת

וַתִּשְׁלַף אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים (טו).

נחלת אברהם לא הובטחה לישמעאל, אך חייו ועתידו הרי הובטחו. סכנת כליון צפויה לילד — כיצד תתקיים ההבטחה: "הרבה הרבה את זרעך" וכי "ועל פני כל אחיו ישכון" (טז, י, יב), "ונתתיו לגוי גדול" (יז, כ), "את בן האמה לגוי אשימנו" (כא, יג) ?

היא עוזבת את הילד ומתרחקת ממנו "כמטחוי קשת"¹⁴. נראה שלא הפקירה אותו כליל, היא רוצה להיות בקרבת מקום כדי להגן עליו. פעמים נאמד בפסוק זה (טז) "ותשב מנגד"; פעם ראשונה, "ותלך ותשב ל ה מנגד" והנימוק: "כי אמרה אל אראה כמות הילד". הצירוף "ותלך ותשב" מראה על מבוכחה ולבטיה של האם, המתרוצצת הלך ושוב אל הילד וממנו. הישיבה כמטחוי קשת כדי להגן עליו, או אין היא רוצה לראות במוותו ולכן היא מתרחקת ממנו. אך בפסוק הקודם נאמר שהיא השליכה את הילד תחת אחד השיחים ולא אל תוך השיחים, אלא תחת השיחים, שם הוא מוגן מפני השמש, אך לא מפני החיות, ומזהו היא תשמור עליו בהיותה יושבת הרחק כמטחוי קשת. ואולי ממנה למד גם הוא אח"כ להיות רובה קשת.

אם בפעם הראשונה לא היתה הישיבה שלימה, אלא התרוצצות — אם כדי

14 ואחד כך אמר: "ויהי רובה קשת" (כ).

לברוק את השטח בחיפושיה אחרי מים, או מתוך רצון להבטיח שאין סכנה אחרת בסביבה — הרי כעת ישבה אין עונים מנגד ובכתה.
 כי אַמְרָה אַל־אֶרְאָה בְּמוֹת הַיֶּלֶד (טז).

פעמיים נקרא י ל ד ; תחילה בזיקה לאברהם כשהוא מוסרהו ליד הגר מתוך חרדה לגורלו וכעת בפני הגר, כשגברה טכנת כליונו וביטול ההבטחה שנתלתה בו. בשני המקרים מתואר ישמעאל — כילד רך, בלתי מסוגל להתנגד ולהושיע לעצמו.

יִשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנְּעָר.

שוב אין הילד מחוסר הגנה וישע ולכן הוא מכונה נער.
 כלום יעלה על דעתה לפקפק בקיום הבטחת ה'.

מִה־לָּךְ הַנְּרִי?

הגר יראה והמלאך חוזר על ההבטחה.

כִּי־לֹא־גָדוֹל אֲשֵׁי־מַצוּ.

גם עתה אין ישמעאל זוכה אלא בהבטחת הזרע.

הצלת הבן תלויה במציאת מים. לכן נפקחות עיניה של הגר, היא רואה באר־מים בקרבת בנה עד שהיא יכולה ללכת ולמלא את החמת. גם הפעם הוא נקרא נער, שהרי שוב אינו עוזב ומחוסר ישע, לא גילה הכתוב אם באר זו בסביבת באר־שבע היתה או במדבר הרחוק ממנה. ובא הכתוב השני לקבוע גורלו של הנער.

הנער נשמר ע"י אלהים כהבטחת המלאך, אך מקומו במדבר (ולא בבאר־שבע) ועיסוקו — רובה קשת, אין הוא עובד אדמה ואין הוא חופר בה באדות לקנותה ולזכות בה.

הסיום: ישיבתו במדבר פארן ואשתו ממצרים. התרחקות גוספת של זרעו ממשפחת אברהם ומארץ כנען לארץ אמו — מצרים, שעל גבולה ישכון (להלן כה, יח).

ו. בעת ההיא

פסוקים כב—לד מתארים את הברית בין אברהם ואבימלך "בעת ההיא". לפי ההמשך ניתן להבין, ש"בעת ההיא" ראו אבימלך ופיכל שני דברים באברהם: (א) הצלחתו הכלכלית הישועית; (ב) התגברותו לבן האמה שהוא בנו, והרחקתו מן הארץ כדי שלא יירש אותה. מתעורר חשש בלבם של אבימלך

קריאת התורה של ימי ראש השנה

ושר צבאו, שאברהם יכבוש את הארץ שבה הוא יושב ויראה אותה כארצו,
יתכחש לזכויות הפלשתים על הארץ ויתנה לאשר יישר בעיניו.

יהי בעת ההיא

היה חשש שאברהם יקח את באר שבע לעצמו ויעשה בה כחפצו.

וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ וּפִיכֹל שֶׁר־צָבָאוּ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר:

אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה (כב).

אבימלך לוקח אתו את שר צבאו כדי להפגין כוחו וכדי לרמוז לאברהם כי
הוא השליט על הארץ, וכיוון שאלהים אתו (עם אברהם) בכל אשר הוא עושה
הרי זה מחייב זהירות.

פסוק זה מגלה את סיבת התעוררותם הפתאומית:

הַשְּׁבֻעָה לִי בְּאֱלֹהִים הִנֵּה

אִם־תִּשְׁקֹד לִי וְלִנְיִי וְלִנְכֹדִי.

בְּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי

וְעַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִרְתָּה בָּהּ (כג).

אבימלך רומז לו, כי אחרי המעשה שעשה להגר אשתו ולבנו נתערער
אצלו האמון ביושרו של אברהם. שוב אין לסמוך עליו, שלא יבגוד גם בו או
בצאצאיו ושלא יראה בארץ (בבאר שבע) אשר רק גר בה — ארץ שלו;
אבימלך עשה אתו חסד והניח לו לבוא לבאר־שבע, עליו להבטיח לעצמו
וליורשיו, שהמקום יישאר ברשות הפלשתים ושהוא — אברהם — לא יעשה
צעד להוציא את העיר מרשותם.

אברהם נכנע, הוא יישבע שיוסיף לראות בחייו את באר־שבע כארץ פלשתים

אשר זכותו לגור בה ולא יראנה כנחלתו.

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֲנֹכִי אֲשָׁבֵעַ (כד).

לאחר שנשבע, בא אברהם להוכיח, שיושרו עולה על זה של אבימלך. הוא
לא לקח לעצמו את שאינו שלו ואילו עבדי אבימלך הם שגזלו ממנו את
זכויותיו.

וְהִוָּכַח אַבְרָהָם אֶת־אַבְיִמֶלֶךְ

עַל־אֲדוֹת בְּאֶר־הַמַּיִם

אֲשֶׁר גָּזְלוּ עֲבָדֵי אַבְיִמֶלֶךְ (כה).

חיים חמיאל

בתשובתו של אבימלך אין ערעור על זכותו של אברהם לשימוש בבאר המים. אך אבימלך מוכיח שהוא עולה על אברהם ביושרו ובהגינותו, שכן אברהם התכחש לאשתו ולבנו מתוך ידיעה והכרה מלאה ואילו הוא לא ידע כלל על מעשה שלילת הזכויות מאברהם: וזה פשר החזרה "לא ידעתי", "לא הגדת לי", "לא שמעתי".

לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
וְגַם־אֵתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי
וְגַם אָזְכִּי לֹא שָׁמַעְתִּי בְּלִתי הַיּוֹם (כו).

הוא לא ידע, אברהם לא הגיד לו, והוא לא שמע. החזרות הללו בפי אבימלך מדגישות רצונו להוכיח את נקיון כפיו ותום לבבו לעומת התנהגותו של אברהם. דברים אלו מזכירים את דברי אבימלך בפרק כ פסוק ה "הלא הוא אמר לי וכר והיא גם היא אמרה וכר, בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת". אחרי תשובה זאת לא היה עוד פתחון פה לאברהם, אם כי מן ההמשך נראה, שאין הוא רוחש אמון בהיתממותו של אבימלך וכיושרו. להלן מתוארת הברית שהם כורתים (פסוקים כח—ל):

בַּעֲבוּר תְּהִיָּה־לִּי לְעֵדָה
כִּי חִפְּרָתִי אֶת־הַבָּאֵר הַזֹּאת (ל).

באר זאת אין אברהם דורש עליה כעת זכויות בנין ונחלה, אלא שימוש בזכות ישיבתו במקום. אין הוא רוצה כעת אלא להבטיח שהוא הוא אשר חפר את הבאר הזאת.

אין לתמוה שבימי אברהם נקראת הבאר באר־שבע "כי שם נשבעו שניהם" (לא). בכוונה מציינת פה התורה סיבה זאת ולא סיבת חפירת הבאר, כי למעשה יש בה בחפירה משום זכות הקניית זכות קניין ונחלה, אך התורה מדגישה כי אברהם נשבע לא לדרוש לעצמו בחייו זכות קניין ונחלה על הבאר אעפ"י שחפרה.

זוה פסד ההמשך והחזרה "ויכרתו ברית בבאר־שבע" (לב), לשוב ולהודיע על הברית והעדות, כי אברהם הוא שחפר הבאר בבאר־שבע ואעפ"י כ הוא מסתפק בזכות השימוש ולא בזכות קניין ונחלה.

חָקַם אֲבִימֶלֶךְ וַסִּיכֵל שֶׁר־צָבָאוּ
וַיָּשְׁבוּ אֶל־אָרֶץ פְּלִשְׁתִּים -

הוקם השלום ביניהם. ואברהם שבדרך כלל היה עושה שני דברים כדי לקבוע

את זכותו על המקום: היה בונה מזבח וקורא בשם ה' ¹⁵ עושה שני מעשים שונים מזה לגמרי:

יִשַׁע אֶשֶׁל בְּבֹאֲר־שֶׁבַע

יִקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְיָ אֵל עוֹלָם (לג).

במקום בניית מזבח — נוטע אברהם אשל, כדי להוכיח זכות שימוש במקום; ובמקום הקריאה בשם ה', המציינת את הבעלות וקדושת המקום עפ"י מצות ה' ¹⁶ במקום שה' לא נראה אליו — הוא קורא בשם ה' אל-עולם, להודיע ולהכריז, שה' הוא אדון העולם וברצונו הוא נוטל מזה ונותן לזה ¹⁷. וחזר הכתוב והודיע שע"י מעשיו אלה הוכיח אברהם שבאר-שבע לא נקנתה על ידיו כנחלה לעצמו, כי עדיין נשארה ארץ פלשתים והוא אך גר בה ושמר על שבועתו לאבימלך:

וַיֵּגֶר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים

יָמִים רַבִּים (לד).

ז. וישב יצחק בגרר

ישיבת אברהם בבאר-שבע לא נזכרה אלא אחרי פרשת העקידה וזכות הקניין והנחלה על באר-שבע ניתנה אח"כ ליצחק. על כך מסופר בפרק כו. בהיות הרעב בארץ הולך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה. אז נראה ה' ומנעו מרדת מצרימה בהבטיחו לו:

כִּי־לָךְ וּלְזִרְעֶךָ אֶתְּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצוֹת הָאֵל

וְהִקְמַתִי אֶת־הַשְּׂבַעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ (כו, ג).

כן חזר ה' על ההבטחה לריבוי הזרע ולהנחלת "כל הארצות האל" לזרעו. עובדת הישארותו של יצחק בגרר שהיא ארץ פלשתים — אחרי הציווי להישאר, מתוך ההנחה שכל הארצות האלה תינתנה לו ולזרעו — מראה, שארץ פלשתים זו עתידה לעבור לרשותם של יצחק וזרעו ולכן לא נאמר כאן "ויגר בגרר" כפי שנאמר אצל אברהם (כ, א) אלא:

וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בְּגֵרָר (כו, ז).

15 ע"י מאמרי "שם ה' נקרא עלינו", בית מקרא ג-ד (יח-ט), עמ' 122.

16 בר' יב, ח, ועיי' שם.

17 ע"י רש"י לפסוק הראשון של בראשית.

להדגשת מצב הזרות והגרות של יצחק בארץ פלשתים בא סיפור, החוזר פעם שלישית בתורה — פעמיים אצל אברהם ופעם אצל יצחק. בשלשת המקרים בא המעשה להעיד על מצב הזרות והגרות של בעל האשה, החושש מפני פגיעתם של אדוני המקום. כן היה בביקורו הראשון של אברהם במצרים ברדתו "לגור שם" (יב, י). הוא אומר אל שרה:

וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֶתְךָ הַמִּצְרַיִם וְאָמְרוּ: אֲשֶׁתוֹ זֹאת וְהָרַע אֶתִּי וְאָתְךָ יִחַי. אָמְרִי־נָא אַחֲתִי אַתְּ לְמַעַן יִסַּב־לִי בְעִבְרִיךָ וְחִיתָה נַפְשִׁי בְגִלְלֶךָ (שם, יב-יט).

בגלל המעשה הזה נאלץ אברהם להסתלק מהר ממצרים ולפנות לנגב, שהוא השער לארץ המובטחת לו.

וכן הוא אומר לאחר מכן בהיותו בארץ הנגב "ויגר בגרר" (כ, א). עדיין לא הבטיחה ה', שגרר הנמצאת בתחום ארץ פלשתים היא מהמקומות הנכללים בנחלתו או בנחלת זרעו, כי עליכן גם לא בנה שם מזבח ולא קרא שם בשם ה'. לציון זרותו וגרותו במקום, חוזר הסיפור על לקיחת שרה אשתו ע"י ארוגי הארץ:

"וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה". אברהם מנמק את צעדו: "כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על-דבר אשתי" (שם, יא). מקום זה, שאנשי זרים וחסרי יראת אלהים, איננו מקום נאות ליישוב בשביל אברהם וביתו. אמנם אבימלך מקנה לו זכות ישיבה:

הֲנֵה אֲרִצִּי לְפָנֶיךָ

בְּשׁוֹב בְּעֵינַיִךָ שָׁב (שם, טו).

ואברהם בחר להיות בבאר-שבע (כא, לג; כב, יט) וגר בארץ פלשתים. והנה גם עתה, אתרי ההבטחה המחודשת שגם גרר נכללת בתחום נחלת ההבטחה, חוזר אותו סיפור, אך בשינויים ניכרים, המגלים את השינויים שחלו בינתיים והגרמוזים בהבטחה. שלא כבשני המקרים הקודמים, אין דבקה נלקחת לבית המלך, אדון המקום. להיפך, אנשי המקום הרואים ביצחק תושב המקום מתעניינים באשה ושואלים עליה. יצחק הוא שירא לאמר שהיא אשתו ושוב מאותה סיבה:

פֶּן־יִהְרָגֵנִי אָנֹשׁ הַמָּקוֹם עַל־רְבֵקָה כִּי־טוֹבַת מְרָאָה הִיא (כו, ז).

הוא ירא עדיין מתוסר בטחון מלא, שאכן גם לו ניתנו זכויות על המקום. ומה קורה למעשה? איש אינו נוגע באשתו ימים רבים כעדות הכתוב: "ויהי כי ארכו-לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו" (ח). פסוק זה מגלה את יחסו הזהיר של אבימלך

לא לפגוע ביצחק. הוא עוקב אחריו וכשיצחק מגלה לו את הסיבה להעלמת העובדה שרבקה היא אשתו:

כִּי אָמַרְתִּי פֶן־אָמוּת עָלַיָּה (ט).

מצוה אבימלך לכל העם לאמר:

הַנֵּעַ בְּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יִזְמַת (יא).

עי"כ מקבל יצחק מעמד מיוחד בארץ פלשתים — מעמד של אדנות ועליונות על כל העם; מעמד מוכר על ידי שליט הארץ והמושל בעם.

עתה באים מעשיו של יצחק להטביע חותם קנינו בארץ פלשתים, שהרי קיבל זכויות מיוחדות מאבימלך, שאביו אברהם לא קיבלם ממנו.

יצחק זורע — עבודה זו מציינת זכות שימוש בקרקע כאברהם אביו הנוסע.

והכתוב מעיד (יב):

וַיִּבְרַךְ־הו' יי

וַיִּגְדַּל הָאִישׁ הַלֵּוֹף וַיִּגְדַּל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד (יג).

וַיִּקְנֶא אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים (יד).

וכאן בא הכתוב להעיד על ההבדל בין אחיותו של אברהם במקום לבין

אחיותו של יצחק:

וְכָל־הַבָּארוֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עִבְדֵי אָבִיו בְּיַמֵּי אַבְרָהָם אָבִיו סְתָמוּם פְּלִשְׁתִּים

וַיִּמְלְאוּם עֶפְר (טו).

אברהם הורשה לשבת בארץ פלשתים ובבאר־שבע לאחר כריתת הברית שהסדירה את זכויות השימוש בבארות. אך לאחר מותו סתמו הפלשתים את

הבארות והכתוב חוזר ומדגיש: "וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו (אברהם) בימי (בחיי) אברהם אביו", כל הזכויות שניתנו לאברהם אביו

בחיינו ניתנו לאביו ולא לו ונלקחו ממנו, וכל הבארות שיכלו להתפרש כציונים לזכויות נסתמו ונהרסו ולא גיכרו עוד.

עתה מתחיל מאבקו של יצחק לזכויות משלו, שתהיינה שונות מזכויות

אביו ואף תעלינה עליהן.

הקנאה המעוררת את רוגום של הפלשתים מאלצת את אבימלך לפנות אל

יצחק שילך מהם (טז):

"לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד". יצחק הולך, אך אין הוא מסתלק מן

הארץ. הוא חונה בנחל גרר (יז):

וַיָּשָׁב שָׁם.

לא "ויגרו" אלא "וישב". יצחק אינו מוותר על זכויות הקניין שלו על הארץ; הוא חוגג בנחל גרר ואינו מנתק קשריו עם אנשי גרר. עתה הוא ניגש לחדש את הבארות שחפר אביו(יח);

וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת-בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְיַמֵּי אַבְרָהָם אָבִיו וַיִּסְתַּמּוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת פְּשִׁמוֹת אֲשֶׁר-קָרָא לָהֶן אָבִיו.

זה שלב ראשון במאבקו כבא מכוח אביו, היינו מכוח המעשים שעשה אביו להחיות את הנחלה ולהחזיק בה. משום כך ההדגשה על המלה אביו החוזרת ארבע פעמים בפסוקים אלה (טו—יח) ועוד פעמים אביו (פסוקים ג, כד) בשתי הבטחות החוזרות בפרק, וכל זאת בעבור אברהם עבדי (כד). הנסיון לעשות בנחל ככתוך שלו נתקל בקשיים. רבים על הבאר הראשונה (יט—כ) ועל הבאר השניה (כא). אך אינו נשאר שם ועולה משם לבאר-שבע (כג).

כאן בא המפנה החשוב — באר-שבע מתקרשת ע"י יצחק כשם ששכם, בית-אל וחברון נתקדשו ע"י אברהם, ע"כ פוסקת באר-שבע להיות ארץ פלשתים (כא, לד). סימני ההתקדשות המובהקים הם היראות ה' ובניית מזבח לה' (הרי"ה) או בניית מזבח וקריאה בשם ה'. וכאן הואיל וההיראות היא באיתכסיא — בלילה (כד) — על-יכן יבואו שני המעשים: בניית המזבח וקריאה בשם ה', כדי ליחד את המקום כקניין וכנחלה ליצחק ולזרעו אחריה וכנחלת ה' ¹⁸. פסוק כד חוזר רק על הבטחה לריבוי הזרע והוא מכיל גם עידוד והבטחת הגנה. ואכן כוונתו של יצחק היאחוז בבאר-שבע ולהחזיק בה כנחלה אחרי הנסיונות הקודמים לנשלו ממקום יישובו, טומנת בחובה סכנה של התגרות מלחמה ופגיעה — דבר העלול לסכן קיום הבטחת הזרע. הבטחה ב"אנכי" וב"אל תירא" מציינת את ההגנה מפני כליון הזרע בשלושת האבות.

כן מצאנו באברהם בהתגלות ה' אליו ב"מחזה" (ובכן, גם-כן בלילה)

אֶל-תִּירָא אֲבָרָם

אֲנִי מִן לָךְ.

הבטחה זו באה אחרי מלחמתו בארבעת המלכים, כשהיה חשש לקיומו ולקיום הבטחת הזרע. לכן שואל אברהם: "ה' אלקים מה תתן לי ואנוכי הולך עירי וכי הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי, יורש אותי" (טו, א—ג).

וכן ביצחק בגבור הסכנה לקיומו כתוצאה מהחלטתו להחזיק בבאר-שבע
נראה אליו ה' בלילה ואומר:

אֶל-תִּירָא
כִּי-אֲתָהּ אֲנֹכִי
וּבְרַקְתִּיהָ וְהָרַבְתִּי אֶת-יִרְעָהּ.

וכן ביעקב, כשהוא יוצא מבאר-שבע מקום נחלת אביו יצחק בפחדו מפני
עשיו אחיו המתנכל לו להרגו, ושוב קיימת הסכנה להשמדת הזרע ולביטול
ההבטחה — נראה אליו ה' בחלום והוא מבטיח את הגנתו עליו:
וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשָׁמַרְתִּיךָ בְּכָל-אֲשֶׁר-תֵּלֵךְ וְכוּ'.

אך ההבטחה העיקרית להגנה ניתנה ליעקב אחרי-כן ושוב בהתגלות
ב"מראות הלילה" (מו, ב—ג):

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמֵרָאת הַלַּיְלָה וְכוּ'
אֲנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ
אֶל-תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרַיִם
כִּי-לֹא גָדֹל אֲשִׁמְךָ שָׁם וְכוּ'—

ובכן שוב "אנכי" ו"אל תירא" ו"מראות לילה" והבטחת המשך הזרע. אך
המעניין הוא שהבטחה זאת ניתנת ליעקב, המגיע לבאר-שבע למקום נחלת
אביו יצחק. ונאמר בפירוש: ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק, כי הוא, יצחק,
ולא אברהם, הוא שקידש את המקום הזה לו לבחלה.

ח. ראה ראינו כי היה ה' עמך

התנחלות יצחק בבאר-שבע מתוארת בהמשך הפרק. יצחק בונה מזבח, קורא
בשם ה', נוטה שם אהלו ועבדי יצחק כורים שם באר (כה). כפי שתזהו וחשש
יצחק מעוררים מעשיו את אבימלך ושר צבאו פיבול להופיע בביתו. אך במקום
הפגנת הכוח שהיתה אצל אברהם ושנסתיימה בנסיגה ובשבועה, רואה יצחק —
בפי שמסתבר מן הכתובים — הפגנת ידידות ורצון טוב. האות לידידות נראה
גם בצירופו של אחוזת¹⁹ למשלחת וזה מפליא אותו:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִצְחָק:

19 ששמות האנשים מעידים על תפקידם; אבי-מלך, השליט; אחוזת —
הממונה על האחוזות והנחלות, ופי-כל — הגבור ששמו בפי כל (השוה טו, יב),
או המצווה על הכל "על פיך ישק כל עמי" (מא, מ).

מדוע פאתם אלי?
ואתם שנאתם אתי
ותשלחוני מאתכם -

משמע שהיה לו יסוד לחשוש מפני מעשי איבה, והריהו מופתע מגילוי הידידות. כאן בא ההסבר לשינוי יחסם אליו, וממנו ניתן להבין מדוע שונה יחסם אל יצחק מיחסם אל אברהם. כשבאו אבימלך ופיכול שר הצבא אל אברהם אמרו (כא, כב):

אלהים עמך בכל אשר-אתה עשה:

וכשהם באים אל יצחק הם אומרים:

ךאו ראינו כי-היה יי (הריה) עמך
ונאמר: תהי נא אלה ביעותינו
בתינו ובניך
ונכרתה ברית עמך.

מה הם איפוא השינויים?

(א) הרכבה של המשלחת: אצל אברהם הופיעה משלחת שהפגינה כוח ובאה לאתר מעשה שנתן להם יסוד לחשוש שאברהם יתנכר להם, אעפ"י שלא עשו לו כל רע. אדרבה — לא זו בלבד שלא שלחו אותו מארצם, אלא שאחרי מעשה אבימלך ושרה, אמר לו אבימלך: "הנה ארצי לפניך כטוב בעיניך שב" (כ, טו).

המשלחת שהופיעה אצל יצחק הורכבה משלשה אנשים, המייצגים את השליס, את איש הצבא ואדם שלישי, ששמו וכינויו מעידים על תפקידו האזרחי, אולי כיועץ המלך²⁰, כמפשר וכמסדיר הזכויות על האחוזות והנחלות. צירופו למשלחת מעיד על הרצון להתפשר.

(ב) תיאור בואה של המשלחת: תיאור זה חסר באברהם²¹ ואילו ביצחק נאמר: "ואבימלך הלך אליו מגרר וכו'" להשמיענו שבואם היה שקול ומחושב מתוך יחס של יראת כבוד.

(ג) מהלך השיחה: אבימלך הוא הפותח בשיחה עם אברהם "ויאמר"

²⁰ ראה ההערה הקודמת.

²¹ חסר תיאור בואם ולא נזכר שובם ממנו (כא, לב) — ראה להלן. ולכן אברהם אינו משלחם ואינו מלווים בהסתלקם ממנו כעדות הכתוב: "ויקם אבימלך ופיכל שר צבאו וישונו אל ארץ פלשתים" ואילו ביצחק נאמר: "וישכימו בבוקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום" (כו, לא), השוה להלן לא, כז.

כתוב, לשון יחיד, כבא בטענות ובדברים קשים, ורק אחרי שאברהם נשבע והרגיע את אבימלך, מתחיל אברהם בדברי תוכחתו. ואילו ביצחק הוא הפותח והטוען: "ויאמר וכו' באתם וכו' ואתם וכו' ותשלחוני מאתכם" — אתם ואני — הם מרגישים שעשו לו רע, והוא אין לו סיבה להסתיר את הרע שעשו "ותשל-חוני מאתכם" (כו). הלא כה אמר לו אבימלך (טז): "לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד". זאת ועוד: שלא כאברהם גאמר כאן: "ויאמרו" "ונאמר", כולם אומרים ומשבחים ומגלים רצון טוב להתפייסות.

(ד) באברהם הם הדורשים שבועה שלא יפגע בהם בזכות ישיבתו כגר בארצם, והוא נשבע, והוא השוחט את הכבשות כדרישה לעדות כי חפר את הבאר. כל הפגישה עד לסופה עוברת מתוך מתיחות, ואילו ביצחק הם מצטדקים ומבקשים אלה וברית. אין הם מזכירים את ישיבתו כגר, כי בזכות עצמו הוא יושב במקום, ובזכות הבטחת ה' ובזכות קנין שקנה ע"י המזבח והקריאה בשם ה'. הפגישה מתנהלת מתוך ידידות והשפעת שבחים וברכות על יצחק באוירה של משתה. אחד נשבע לשני ובסוף: "ויילכו מאתו בשלום" (לא).

(ה) אברהם מופיע כיריב עד הסוף, יצחק כידיד.

(ו) יש משמעות מיוחדת לסיבת הפנייה של אבימלך לשניהם, לצורתה ולתכנה, באברהם נאמר:

וְהָיָה בְּעַת הַהֵיבָא

וכבר פירשנו, כי התנהגותו של אברהם עם הגר ועם ישמעאל היא שעוררה רוגזם.

אבימלך אומר לאברהם: "אלהים עמך בכל אשר אתה עושה", וליצחק הם אומרים: "דאו ראינו כי היה ה' (הויה) עמך". וכן להלן (כט): "אתה עתה ברוך ה'".

יש קשר בין קריאתו של יצחק בשם ה' (הויה) בארץ פלשתים בבאר שבע ובין פנייה זו בשם ה'. הזכרת שם ה' (הויה) בפיהם מוכיחה את רצונם הטוב להכיר בזכותו של יצחק על המקום שנתייחד בשם ה' המיוחד לזרעו של אברהם. ואילו באברהם לא דיברו אלא בשם אלהים: "אלהים עמך"; "השבעה לי באלהים"; ולכן בהיפרדם ממנו קורא אברהם "בשם ה' עולם" (כא, לג) — להכריז ולהודיע, כי אם גם עוד לא נתייחד שם ה' במקום זה ועוד לא ניתנה לו באר-שבע, הרי ה' שהוא אל עולם, בידו להעבירה מרשות לרשות.

(ז) הם מזכירים ליצחק שעשו עמו "רק-טוב" ומבקשים ממנו שלא יעשה עמהם רע (כט):

אִם-תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה

**כַּאֲשֶׁר לֹא נִנְעַנְעָה
וּכְאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמָּה רַק-טוֹב וְכוּ'.**

והם מבקשים אלה וברית ביניהם על-כך, כלומר ברית המחייבת את שני הצדדים.

בפגישה עם אברהם הוא נתבע להישבע מבלי שהם מצדם יגלו נכונות להישבע לאברהם, והדרישה נאמרת בטון חריף: "ועתה השבעה לי באלהים הגה"; המלה "הנה" מדגישה את חריפות הדרישה להישבע מיד, במקום, ללא תנאים, ועל כך באה תשובתו של אברהם המציינת כניעה ללא תנאי:

אֲנִי אֶשְׁבַּע²²

רק אחרי ההסכמה להישבע השמיע אברהם דברי תוכחתו, והגיעו לידו כריתת ברית פורמלית, לדו-קיום בשלום, ואילו ביצחק אין דברי תוכחה וגויסה אחרי הצעתם לכריתת ברית, אלא משתה ולינה במקום ושבעה הדדית (ח) עיקר ההבדל הוא בתוצאות:

ב א ב ר ה ם נ א מ ר (כא, לא—לד):

עַל-כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם, הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע, כִּי שָׁם נִשְׁבַּעוּ שְׁנֵיהֶם:

וַיִּכְרְתוּ כְרִית בֵּין-אֲבִימֶלֶךְ וּבֵין-אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שֵׁר-צָבָא וַיָּשְׁבוּ אֶל-אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים.

וַיִּשַׁע אֶשֶׁל בְּבֵאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא-שָׁם בְּשֵׁם יי אֵל עוֹלָם.

וַיַּגֵּר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים.

משתמע מן הפסוקים: (א) הסיבה לקריאת המקום באר שבע — כי שם נשבעו שניהם; (ב) צריך היה לתת לאבימלך שבע כבשות כעדות שחפר את הבאר; (ג) אברהם נטע אשל בבאר שבע; (ד) קרא בשם ה' אל עולם; (ה) הוא נשאר גר במקום; (ו) המקום נקרא ארץ פלשתים וימים רבים ישב אברהם בארץ פלשתים.

תוצאות אחרות היו אצל יצחק:

(א) למקום קרא הוא באר שבע מתמת קנין ונחלה במקום אחרי היראות ה' אליו ובניית המזבח וקריאה בשם ה' וכריית הבאר ע"י עבדי יצחק (כד—כה), שכנראה היתה שביעית לבארות שחפר²³; (ב) לאבימלך לא היו עוד

²² אעפ"י שבסופו של דבר נשבעו שניהם (כא, לא) לא נתפרש הדבר בשיחה הראשונה.

²³ ע"י ספורנו, ולכן "ויקרא אותה שבעה" (כו, לג).

שום טענות ותביעות על המקום לאחר שהכיר כי הנחלה באה לו מאת ה'; (ג) המקום נתקדש ע"י יצחק; (ד) יש הברל בין "ויקרא שם בשם ה' אל עולם", הנאמר באברהם ובין "ויקרא בשם ה'" הנאמר כאן ביצחק. בקניית הזכות על הנחלה ובקידושה נאמר אצל אברהם בבית-אל (יב, ח):

וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה

ואילו באברהם ובבאר שבע לא נאמר "ויבן שם מזבח" וגם בקריאת השם נאמר: "ויקרא שם בשם ה' אל עולם", מעשה המציין לא קידוש המקום בשם הויה, אלא קידוש עצמו במקום ותפילה לאל עולם על העתיד, וכנראה הכוונה ליצחק שיבוא ויוכה במקום ויקדשהו — ואכן כך היה. (ה) ישיבתו של יצחק בבאר-שבע היתה ישיבת קבע ולכן נאמר:

וַיֵּשֶׁב שָׁם אֱהֱלֹו

מעשה המצטרף לבניית המזבח ולקריאת בשם ה' כרי לזכות בנחלה. כפי שהיה אצל אברהם בבית-אל כך היה אצל יצחק בבאר-שבע.

ב א ב ר ה ם (יב, ח)	ב י צ ח ק (כו, כב—כה)
ו י ע ת ק מ ש ם ה ה ר ה	ו י ע ת ק מ ש ם
ו י ט א ה ל ה	ו י ט ש ם א ה ל ו
ו י ב ן ש ם מ ז ב ח	ו י ב ן ש ם מ ז ב ח
ו י ק ר א ב ש ם ה'	ו י ק ר א ב ש ם ה'

אלא שביצחק נוספה בבאר שבע היראות ה' בלילה, וזאת בגלל הכסחת ההגנה על זרעו כאמור.

ט. ולקחת אשה לבני משם

עתה ניתן גם להבין את הקשר שבפרק כו (פסוקים כג, לג) בין המסופר על התנחלותו של יצחק בבאר שבע ובין פסוקים לד—לה, בהם מסופר על לקיחת נשים כנעניות ע"י עשו, אברהם מנע את נשואי יצחק עם בנות כנען בהשביעו את עבדו: "ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר-לי ואשר נשבע-לי לאמר לזרעך אתן את-הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם" (כב, ז). השבעה והכרזה חגיגית זאת קושרת את השבעה להנחלת הארץ באיסור החיתון עם בנות כנען "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני". עתה, שזכה יצחק ע"י הכסחת ה' לנחלה בתוך הארץ המובטחת, מתעוררת שאלת הירושה אצל בני יצחק — מי יהיה יורשו? בא הכתוב להעיד, כי עשו הוציא עצמו מזכות הירושה ע"י החיתון עם בנות

כנען, כשם שלפני פרק כו בא ענין מכירת הבכורה, שאף הוא מעביר זכות חשובה בידושה מעשו ליעקב. כל פרק כז הבא לאחר מכן הוא מאבק חשאי על זכות הידושה ואף הוא מסתיים בדאגתה של רבקה לקשרי נשואין אפשריים של יעקב עם בנות חת. ומיד אחרי זה פותח פרק כח בברכת יצחק ליעקוב, המעבירה את זכות הנחלה ליעקב ובצו הקשור בברכה לקחת אשה מבנות לבן: "וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך" (כת, ב) 24.

י. ויהי אחר הדברים האלה

נתברר לנו הקשר הפנימי של פרק כא, והמשך עניינו בפרק כו. בשני הפרקים מדובר על העברת הידושה לבן הראוי לכך. המאבק על העברה זאת מתנהל סביב העיד באר-שבע. כשאברהם קובע בה את מושבו הוא זוכה להכרה מאת שליט המקום לגור שם, ויצחק זוכה בה על-ידי הבטחת ה', היראותו במקום, בניית המזבח וקריאה בשם ה' ועל-ידי השלמת השליט עם הזכות הזאת.

אך לעניינו ראו לשים לב כעת, שפגישת אבימלך עם אברהם באה לאחר שילוחם של הגר וישמעאל. מעשה השילוח ביטל הרבה מן האהדה ויראת הכבוד שרחשו השכנים לאברהם ועודר חשרות בלבם, שמא זוהי צורת התנהגות חדשה של אברהם להתכחש לקרובי בשר ולידידים ולכן באה ההברזה הפוגעת:

אם-תִּשְׁקַר לִי וּלְיַנִּי וּלְנִכְדֵי.

עתה בא פרק כב להוכיח, שהתנהגותו של אברהם כלפי הגד ובנה אינה פרי שיקול של אב המתאכזר על בנו, או תוצאה של כניעה לאשה המקנאה בצרתה, או פרי העדפה של בן אחד האהוב עליו על בן שני שנוא, או ביכור בן אהובה על בן שנואה. התנהגותו עם הגד וישמעאל היא עפ"י דבר ה', ואם יאמר לו ה' לעשות כך או אף יותר מזה — לבנו היחיד והאהוב יצחק, לא יהסס מלקיים דבר ה'. על כן בא עתה הנסיון הגורא להראות כי אברהם כפוף למשמעת ה' וכל אשר יצוהו יעשה 25. ואף אם על-ידי קיום פקודת ה' יכניס את יצחק בסכנה גדולה עד שתבטל כל האפשרות לקיום הבטחת הזרע 26 — ישמעע ויעשה כאשר צווה.

24 ע"י מאמרי "ברכת יצחק" "בשדה חמד" ג', תשכ"ב ומאמרי "תולדות", ספר גייגר, קרית ספר, תשי"ט.

25 ומשום כך לא נקרא הנסיון על שם יצחק אלא על שם אברהם, כי כוננת הכתוב היא לנסיון שאברהם התנסה כדי להוכיח לעולם יראתו וכפיפותו למצוות ה'.

26 ע"י ב"ר גו, טו: ר"י אמר: אמר (אברהם) לפניו, רבון העולם בשעה שאמרת לי

(א) ויהי אחר הדברים האלה -

הנאמרים לעיל, כשהתעוררו החשדות בלב השכנים, זידינו ומכריו, בגלל התנהגותו של אברהם עם הגר וישמעאל בנו -

והאלהים נסה את אברהם

להראות ולהוכיח, שאין הוא פועל על דעת עצמו ולא יירתע להקריב את בנו יחידו אם יידרש לכך על-ידי ה', כבר הסברנו במקום אחר²⁷ את סיבת החלוקה של כינויי ה' בפרק זה²⁸. כל עוד דובר בהקרבת יצחק לא נזכר שם הויה; בניסוח זה גילה הכתוב שלא נועד יצחק לקרבן לה', וכן הוא בכל הפסוקים עד שהגיע ל"וישלה אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו"^(י). כשניסה אברהם לראות ביצחק קרבן לה', מיד "ויקרא אליו מלאך ה' (הויה) מן השמים", אותו ה' אשר לו ורק לו צריך להקריב קרבן, הוא שצריך למנוע בעדו, כי יצחק לא נועד לקרבן. "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך יחידך". אין זאת אלא "יראת אלהים", כי לא ייתכן להקריב את יצחק לקרבן הרצוי לה', ולא היה זה איפוא אלא נסיון מתוך מגמה ברורה למנוע את המעשה. אבל כשאברהם נשא את עיניו "וירא והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו" והוא הולך להקריבו "לעולה תחת בנו" לא נזכר עוד שם אלהים, אלא שם ה' בכל שאר הפסוקים שבפרק.

ובכן "האלהים" הוא הכינוי המצוין בפרק לניסוי אברהם וממילא גילה הכתוב, שלא היתה שום כונה שיקריב את יצחק לעולה, ולא היה זה אלא נסיון בלבד, כדי להוכיח לעולם את חוסן אמנותו של אברהם בה' ויראת האלהים שבו, המכוונים ומדדיכים את אברהם בכל מעשיו²⁹.

הכינוי אלהים להשגחת ה' הפועלת כאן, הוא גם המקשר את הפרק הזה

²⁷ קח נא את בנך את יחידך", היה לי מה להשיב לך - אתמול אמרת "כי ביצחק יקרא לך נרע" ועכשיו "קח נא את בנך" וכו'.

²⁸ עי' מאמרי "קרבן לה'" בספר זיידל, הוצ' קרית ספר, ירושלים תשכ"ב עמ' 28. בהקרבת קרבן לא נאמר אלהים אלא ה' (הויה) וכן נאמר בתורה: "זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו" (שמות כב, יט).

²⁹ עי' ראב"ע: "והגאון (דס"ג) אמר שמלת 'נסה' להראות צדקתו לבני-אדם" והקשה עליו ראב"ע: "והלא ידע זה הגאון כי בשעה שנעקד בנו לא היו שם אפילו נערו". והשיב בעל "עקדת יצחק": והנה באמת אחר שנכתב נסיון זה בתורה האלהית לעדות וכו' כאילו נעשה זה הנסיון לעיני כל ישראל וכו' אשר בזה הוקבעה אמיתתו בלב כל בני-העולם כולו" (עי' עיונים בספר בראשית לנחמה ליבוביץ, הוצאת המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה ירושלים תשכ"ו עמ' 134).

עם הפרק הקודם וביחוד מפסוק ו' "צחוק עשה לי אלהים, כל השומע יצחק לי", שגילה את צחוק האנשים וצחוקו של ישמעאל ואח"כ דברי הקב"ה על השילוח, והיראות מלאך האלהים אל הגר ודברי אבימלך: "אלהים עמך וכו'" המתקשר עם מעשה הנסיון.

רק אברהם קרא בשם ה' אל עולם, וזאת כהכרזת התקוממות נגד כוונת אבימלך, קרא אברהם בשם ה' אל עולם להודיע, שעתיד ה' (הויה) להקנות לבניו את זכות הבעלות על באר-שבע.

וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אַבְרָהָם!

וַיֹּאמֶר: הַגִּנִּי!

צורה זו של פניית אלהים או מלאך ה' וצורה זו של תשובה מצויה שלש פעמים בתנ"ך (א) באברהם כאן ולהלן בפסוק יא שבפרקנו³⁰; (ב) ביעקב (מו, ב): "ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר: יעקב, יעקב! ויאמר: הנני!"; (ג) במשה (שמות ג, ד): "ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר: משה משה! ויאמר: הנני!"

החזרה על השם (אברהם, אברהם; יעקב, יעקב; משה משה) בקריאה, היא אות לגילוי חיבה או דאגה. אך בכל הפניות — ובתוכן גם הפנייה שבפסוקנו — נקרא האדם למאמץ מיוחד, לנסיון או להתגברות על היסוסיו. כן היא הקריאה אל יעקב: "אל תירא וכו' אנכי ארד עמך וכו'" (בר' מו, ג); אל משה: "אל תקרב וכו' אנוכי אלהי אביך וכו', ויסתר וכו' כי ירא וכו', ועתה לכה ואשלחך וכו'" (שם, ג, ה—י). גם קריאתו של מלאך ה' אל אברהם כשהוא חוזר על שמו פעמיים, קריאה מתוך חיבה, היא, לעצור בעד מעשה שהיה נעשה ללא היסוס³¹.

זאת ועוד: בשלש הקריאות בחזרת שם הנקרא, באה הפנייה בצורת השלילה (אל!) וסמוכה לה היראה.

ב א ב ד ה ם — ויאמר: אברהם, אברהם! ויאמר: הנני!

ו יאמר: א ל ת ש ל ח י ר ד אל הנער ואל תעש לו מאומה כי אתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וכו' (יד) — מעשהו של אברהם מגלה את היראה שבו (יראת אלהים).

ב י ע ק ב — ויאמר: יעקב, יעקב! ויאמר: הנני!

30 וגם בר' לא, יא. שם מספר יעקב מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום.
31 בשמואל (שם"א ג, ד) נאמר: "ויקרא ה' אל-שמואל ויאמר: הנני". שינוי תיאור הפנייה מראה על מבוכתו וחוסר נסיונו כעדות הפסוק: "ושמואל טרם ידע את ה' וטרם יגלה אליו דבר ה' (שם, ז).

ויאמר: (אנכי האל אלהי אביך) אל תירא וכי. היסוסיו של יעקב מגלים יראה (מפני העתיד הצפוי).

ב מ ש ה — ויאמר: משה, משה! ויאמר: הנבי!

ויאמר: אל תקרב וכי ויאמר: (אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וכי) יוסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים — מעשהו של משה מגלה יראה (מהביט אל האלהים) (שמ"ג, ד—ו).

יוצאת מכלל זה הקריאה שבפסוקנו, שאין בה חזרה על השם הנקרא, ומשמעה ציווי ופנייה לעשייה דחופה ובלתי נדחית — אין בה מן החיבה ומן הדאגה, אלא מן הנסיון הטהור.

(ב) וַיֹּאמֶר: קַח־נָא אֶת־בְּנֵיךָ אֲשֶׁר־אֵהָבֶת אֶת־יִצְחָק.

את בנך — בפרק כא פסוקים יא—יב נאמר: "וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אדות בנו".

אברהם חשבו לבנו. אבל בדברי ה' לא נקרא ישמעאל בנו אלא: "ויאמר אלהים אל אברהם: אל ירע בעיניך על הנער וכי". אדרבה, נאמר שם בהמשך הפסוק "כי ביצחק יקרא לך זרע", ובפסוק יג הוסיף "וגם את בן האמה לגוי אשימנו" — ובכן לא זו בלבד שלא קראו בן אברהם, אלא קראו בן האמה.

עתה אומר ה': קח נא את בנך וזתעשה בו מעשה הרבה יותר חמור מן המעשה שעשית לבן האמה.

את יחידך — בפרק כא מכריזה שרה על ייחודו של יצחק (י): "גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני יצחק". ואלהים אומר (יג): "כי ביצחק יקרא לך זרע". אברהם עושה כאשר ציוותה עליו שרה והוא משלח את האמה ואת הילד. עתה יעמד בנסיון גדול כשייקרא לעשות לבנו יחידו מה שלא עלה בדעת איש שיעשה לישמעאל.

אשר אהבת — אברהם אהב את שני בניו כפי שגילה באמרו: "לזו ישמעאל יחיה לפניך" (יז, יח) ובפרק כא בעת השילוח. אולם מעשה השילוח ניתן היה להתפרש בעיני הבריות כמעשה מתוך שנאה — על כן ייקרא עתה להוכיח, שהוא נכון לעשות לבן האהוב מה שלא עשה לבן הנחשב לשנוא.

את יצחק — יפה ביאר רש"י לפי המדרש שכשאמר לו "את בנך" — "אמר לו (אברהם): שני בנים יש לי. אמר לו (ה'): 'את יחידך'. אמר לו (אברהם): זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו (ה'): 'אשר אהבת'. אמר לו (אברהם): שניהם אני אהב. אמר לו (ה'): 'את יצחק'"³².

32 השווה פסוקנו לבר' יב, א ורש"י שם וכאן, אפשר להשוות זה לזה את שני הנסיונות והברכה התלויה בקיומם.

נראה כי הזיקה המדרגת ביחוד ובאהבה, בציון הנבחר לקרבן, באה להראות את גודל אמונתו של אברהם ונכונותו למלא מצות ה' בכל זמן ובכל מצב. כן עשה עם ישמעאל וכן ינהג בתומרה יותר גדולה עם בנו, יחידו, אשר אהב, עם יצחק.

ארבע הזיקות של יצחק לאברהם ולשרה (בנד, יחידך, אשר אהבת, את יצחק) מצאו הדגשתן בפרק הקודם לעומת ישמעאל. פעמים אחדות חוזר שם הכתוב על זיקת הבן לאברהם ולשרה, וכמה פעמים צויין שם ייחודו של יצחק על-ידי החזרה וההדגשה על בנו (הבן שלו) או הנולד לו.

(1) בנד

ותלד שרה לאברהם בן (ב)

את שם בנו (ג)

את יצחק בנו (ד)

את יצחק בנו (ה)

כי ילדתי בן לזקוני (ו)

עם בני (ז)

(2) יחידך

לזקוני (ב)

הנולד לו (ג)

אשר ילדה לו שרה (ג)

כהוולד לו את יצחק (ה)

כי לא יירש וכי עם יצחק (י)

כי ביצחק יקרא לך זרע (יב)

(3) אשר אהבת

לעומת "וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו" (יא), "ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה" (יד) — מחשבה ומעשה שנתפרשו כחוסר אהבה.

(4) את יצחק

השם יצחק והפעולה — הצחוק — הקשורה בו הם שגרמו לשילוחו של ישמעאל. ואולי יחשבו השכנים כי דבר זה נעשה למען בטחוננו של יצחק, לכן יידרש עתה אברהם לעשות מעשה המערער את הבטחון הזה ויוכיח, כי אך במצות ה' מכוון אברהם את מעשיו, וברבר ה' מובטח עתידו של יצחק. אף השם יצחק והפעולה הקשורה בצחוק שגרם לשילוחו של ישמעאל חוזרים שבע פעמים:

1. ויקרא אברהם וכי יצחק (ג)

2. וימל אברהם את יצחק (ד)

קריאת התורה של ימי ראש השנה

3. בהולד לו את יצחק (ה)
4. ביום הגמל את יצחק (ח)
5. ותרא שרה וכר מצחק (ט)
6. ותאמר לאברהם וכר עם יצחק
7. כי ביצחק יקרא לך זרע (יב).

וְלֹךְ-לְךָ אֶל-אֶרֶץ הַמְּדִיָּה

וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה

עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים

כבר הסברנו שבניית מזבחי והקרבת הקרבן הקשורה בו והקריאה בשם ה' מזכים את המתיישב בזכות על הנחלה. נסיון זה של עקידת הבן והעלאתו לעולה — גם אם הוחלף הקרבן באיל — וקריאת שם ה' על המקום (להלן יד), באו להכריז על קדושת המקום לזרעו של אברהם לדורות. הר המוריה — הוא ירושלים (עי' דש"י) — נרכש ונתקדש בעקידה זו שעקר אברהם אבינו את יצחק בנו עליו, והוקם בו בית המקדש, ועתיד הוא לחזור לישראל ולהתחדש בקדושתו — "וירש זרעך את שער אויביו".

אשר אומר אליך

לא מצאנו לאחר מכן שאמר לו ה' את המקום ואעפ"י שחזר ואמר (ג) "ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים" נאמר בפסוק ד: "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וידא את המקום מדחוק". ראיית המקום בעיניים נעשית בתוקף אמירת ה'. וחזר בפסוק ט ללשון האמירה: "ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים". לאחר הקרבת האיל קורא אברהם שם המקום "ה' יראה". ראייה ואמירה הנאמרות בקשר למקום משתלבות על-ידי הסיוס "ה' יראה" בראייה ובאמירה הנאמרות וחונרות ונאמרות בענין השה והאיל.

ויאמר יצחק אל אברהם אביו;

ויאמר: אבי וכר?

ויאמר: הנה האש והעצים ואיה השה לעולה?

ויאמר אברהם: אלהים יראה לו השה וכר

אברהם אינו יודע את המקום, ויצחק, אינו יודע איה השה.

בסופו של דבר דואה אברהם את המקום כאמור: "וירא את המקום מדחוק", וכן רואה הוא את האיל כאמור: וירא והנה איל וכר.

קריאת שם המקום "ה' יראה" מזכירה לנו גם את "ה' יראה" שאמר אברהם ליצחק בקשר לשה: "ה' יראה לו השה לעולה בני". הקשר בין האמירה

והראייה הנאמרות במקום ובשה מודגש על-ידי החזרות שבע פעמים בענין המקום והשה בלבד.

1. והעלהו שם לעולה וכר אשר אמר אליך (ב) ;
2. וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (ט)
3. וידא את המקום מרחוק (ד) ;
4. ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה (ח) ;
5. ויבואו אל המקום אשר אמר לו האלהים (ט)
6. וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל (יג) ;
7. ויקרא אברהם שם המקום ההוא 'יראה' (יד).

יא. ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים פסוקים א—ב תיאר את ציוויו של האלהים. פסוקים ג—ח מתארים את ההליכה אל המקום — ואף בתיאור זה נמצא הרים ורמזים לפדק כא.

(ג) וישכם אברהם בבקר
 ויחבש את-חמרו
 ויקח את-שני נעריו אתו ואת יצחק בנו
 ויבקע עצי עלה
 ויקם בלך אל-המקום אשר-אמר לו האלהים.

וישכם אברהם בבקר — גם בפרק כא במעשה השילוח נאמר: "וישכם אברהם בבקר". לחם ומים שם על שכמה "וישלחה". מסתבר שלא חשב אברהם כי תרחיק לכת וכי תתעה במדבר, שהרי כבר היה מעשה וברחה וחזרה לאחר ששכך כעסה על שרה (פרק טז). משום כך גם לא הרכיבה על בהמת רכיבה הראויה לה. גם עתה השכים אברהם בבוקר, ואם כי חבש את החמור, עדיין לא ידע מהו ההר שאליו יגיע, ובסופו של דבר השאיר את החמור באמצע הדרך והלך עם בנו ברגל. לא הזכיר הכתוב לחם ומים שלקח אתו, כי זה לא העיקר בפרקנו. במקום "ויקח לחם וחמת מים וכו' ואת הילד" נאמר כאן: "ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו".

דיבוי הפעלים בפסוק: וישכם — ויחבש — ויקח — ויבקע — ויקם — וילך, מראה על זריזותו של אברהם בקיום מצוות ה' (עי' רש"י). וילך אל המקום וכו' — אעפ"י שרחוק היה. ללמד שגדול היה צערו של אברהם מצערה של הגר; היא בשעה שיצאה לא ידעה שתתעה ולא תמצא מים, ואילו אברהם ידע שדרך ארוכה לפניו ולא נטה ממנה, אלא שהלך אל

המקום אשר אמר לו האלהים, שהרי גם בזה מצות ה' היא שחוקה עליו³³.

(ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי

וַיֵּשָׂא אֲבָרְהָם אֶת-עֵינָיו

וַיֵּרָא אֶת-הַמָּקוֹם מֵרֶחֶק -

ההליכה הממושכת מזכירה את הליכתם של הגר וישמעאל :

ותלך ותתע במדבר באר שבע (כא, יד) ;

ותלך ותשב לה מגדד כמסחוי קשת וכו' ותשב מגדד (שם, טז).

ביום השלישי הגיעו לנקודה הרחוקה מן המקום שנועד למעשה העקידה, אבל קרובה אליה קרבת ראייה. והיה אם אמנם יעשה מעשה העקידה לא ייעלם מעיני הנמצאים בנקודת התצפית, אשר בה השאיר אברהם את שני נעריו.

(ה) וַיֹּאמֶר אֲבָרְהָם אֶל-נְעָרָיו:

שְׁבוּ-לָכֶם פֹּה עִם-הַחֲמוֹד

הָאֵנִי וְהַנֶּעֱר גִּלְכָּה עַד-כֹּה

וְנִשְׁתַּחֲוֶה תְּשׁוּבָה אֵלֵיכֶם.

לא מצאנו שקראו אברהם ליצחק 'נער' אלא פה, וכן להלן קראו מלאך ה' כן: 'אל תשלח ידך אל הנער'. בכל מקום אחר קוראו אברהם 'בני'. וכן לא נקרא ישמעאל 'נער' אלא בפרק כא ובפי האלהים או מלאכו ואח"כ גם ביחסה של הגר אליו: "אל ירע בעיניך על הנער וכו'" (יב), "וישמע אלהים את קול הנער וכו'" (יז), "כי שמע אלהים את קול הנער", "ותשק את הנער" (יט), "ויהי אלהים את הנער" (כ), ואילו קודם לכן, ביחסו לאברהם נקרא 'בן' (יא), 'ילד' (יד), וכן בפיה של הגר וביחסו אליה (טז—טז). שלש פעמים נקרא שם ישמעאל 'ילד' וארבע פעמים 'נער'³⁴.

אך בשעה שישמעאל נשאר בכינוי 'נער' בפי המלאך וביחסו להגר, שונה הכינוי ביחס ליצחק שלא נזכר בכינוי 'נער' בפיו של אברהם, אלא בדבריו אל הנערים ובקריאה הראשונה של המלאך. בקריאה השנייה חוזר מלאך ה' לכינוי החיבה שנזכרו בתחילת הפרק: "את בנך את יחידך" (טז). מסתבר איפוא שאין הכינויים דבר של מקרה.

33 וכבר עמדו המפרשים על כך, לשם מה נצטווה ללכת דרך רחוקה? כדי להראות שאברהם פעל מתוך יישוב הדעת (מדרש, רמב"ן ועקדת יצחק). א"כ שוב בולטת הכוונה להוכיח נאמנותו של אברהם למצות ה'.

34 פעם נקרא גם יצחק "ילד" במצב המוכן מאליו (ח).

לפני שנתברר לו לאברהם מה נדרש ממנו, כונה יצחק בכינויי החיבה (ב). אחרי הציווי מורידהו אברהם לדרגת נער, ובזה בא לידי ביטוי הנסיון לנתק את הזיקה האבהית, העשויה להשפיע עליו ולהטותו מהחלטתו לעשות את מצות ה'. יצחק שאינו יודע את סיבת התנכרותו של אביו משתדל להתזיר אליו את אהבתו: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר: אבי" (ז). ואברהם אינו יכול לגלות לבן סיבת התנכרותו ונכנע ומשיב: "הנני בני" (שם). הניסוח והסגנון מגלים את מאמצי ההתרחקות של אברהם ומאמצי הקירוב של יצחק ולבסוף היענותו של אברהם, שתשובתו נשמעת כנאמרת מפני אדם הנענה לקריאה מרחוק: "הנני, בני", אך יחד עם זאת יש בה כדי להתזיר את האימון לבן, כלומר — עודני אביך ועודך בני.

המלאך בפנותו אחר כך לאברהם לעצור בעדו מכנה את יצחק נער, הוא הכינוי שניתן לו ע"י אברהם במאמציו להחליש את יחסי הזיקה האבהית, וחוזר ומכנהו בכינויי החיבה לאחר שנתבטל הצו ונתבטלו המעשה וסיבת הריחוק והועלה אייל כתמורה. כאן חוזר המלאך לכינויי החיבה, ואילו בישמעאל נשאר הכינוי נער גם ביחס להגר (ותשק את הנער). זהו, אם כן, פשר שינויי הכנויים ופשר השיחה בין האב לבן ההולכים יחדיו ותוך כדי הליכה הם מתרחקים ומתקרבים.

(1) לפסוק ו בפרקנו מקבילה במידה ידועה (הקבלה ניגודית) פסוק יד בפרק כא.

בהגר נאמר:

יָקַח לְחֶם וְחֶמֶת מִיָּם -

וכאן:

יָקַח אַבְרָהָם אֶת-עֵצֵי הָעֵלֶה

שם לקח לחם ומים, שיש בהם כדי להחיות את הגר ואת בנה, ואילו כאן לקח עצים, שעליהם יעלה הוא עצמו את הבן לעולה.

בהגר נאמר:

יָתַן אֶל-הַגֵּר שֵׁם עַל שְׁכֵמָה -

וכאן:

יָשָׁם עַל-יִצְחָק בְּנוֹ

לחם ומים שם על שכמה של הגר, ואילו על יצחק בנו שנועד לעולה שם את עצי העולה

קריאת התורה של ימי ראש השנה

בהנר נאמר:

... וְאֵת-הַיֶּלֶד יִשְׁלַחָהּ -

וכאן:

רַקח בְּיָדוֹ אֶת-הָאֵשׁ וְאֶת-הַמֶּאֱכָלֶת

את הילד מסר אברהם להגור ומסתבר שלקחתו בידה, ואילו כאן נטל אברהם בידו אש ומאכלת.

מה גדול הנסיון ומה נורא הוא! כדי להוכיח נכונותו של אברהם המאמין, לעשות לבנו מעשים העולים בקשיותם ובאכזריותם על כל מה שעשה להגור ולבנה — והכל משום שכך נצטוו ע"י האלהים.

בהנר נאמר:

וְתִלְךָ וְתִתַּע בְּמִדְבַר בְּאֵר שָׁבַע -

וכאן:

יִלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד

הרי השיגור בהליכתם. היא הולכת ומאבדת את כיוונה, ואלה הולכים יחדיו לעקידה.

(ז) הסברנו לעיל את המסתבר מסימונו של הפסוק הקודם ומסגנונו של פסוקנו. תיאור המצב הרגשי והמתיחות הדינאמית בין האב לבן: יצחק מתרפק בדבריו על אביו ההולך אתו יחד, ואעפ"כ מגיב האב כעונה לקריאה מרחוק וכנענה לרגשות אבהותו:

וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל-אֲבִדְהֶם אָבִיו

וַיֹּאמֶר: ----- אָבִי!

וַיֹּאמֶר: ----- הֲנִי בָּי?

וַיֹּאמֶר: הֲנֵה הָאֵשׁ וְהַעֲצִים וְאִיֵּה הַשָּׂה לְעֹלָה?

ארבע אמירות — שלש מהן של יצחק ואחת של אברהם. אברהם שותק תוך הליכת יחדיו סוערת ורוגשת, המסתברת מסיומם של פסוקים ז וח:

יִלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד.

יצחק מפסיק את השתיקה והיא חוזרת ביתר תוקף בסיים תשובתו הקצרה של אברהם. אי-השקט וחוסר המנוחה ביצחק מובלטים באמירות החוזרות אצל יצחק (ויאמר) ובאריכות הפתיחה לאמירת יצחק: "ויאמר יצחק אל אברהם אביו". ושאלתו נשמעת כתחינה וזעקה הנמשכת מתשובת אברהם:

הַנְּנִי — — — — כְּנִי!

הֲנֵה הָאֵשׁ וְהַעֲצִים וְאִיהַ הַשָּׁה לְעֹלָה?

מלת השאלה ואיה היא הניגוד למלה הנה החזרת, המציינת את הנכונות, הזריזות וההחלטיות בכל הפעולות.

(א) לקריאת האלהים (א) עונה אברהם: הַנְּנִי!

(ב) לקריאת יצחק משיב אברהם: הַנְּנִי!

(ג) יצחק אומר: הֲנֵה הָאֵשׁ וְהַעֲצִים — הַכֵּל מוֹכֵן — — —

(ד) לקריאת מלאך ה' משיב אברהם (יא): הַנְּנִי!

(ה) כשאברהם נושא עיניו הוא דואה: וְהֵנָּה אֵיל אַחַר וְכִרִי.

(ו) אחרי העקידה: וַיִּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הֵנָּה יְלֵדָה מִלְכָּה וְכִרִי.

שש פעמים "הנה" — ופעם "איה".

השאלה "ואיה" מבליטה איפוא את התמיהה הגדולה: הרי הכל הוכן — ובכן מדוע לא הוכן השה? ואין בזה אלא שאלה ריטורית, שהרי תוך כדי שאלה צריך להתברר לו, שאין שה במדבר הרים. הוא עצמו אף מגלה זאת בהיסוסים ובהרהורים שבשאלות, המובלטים ב"ויאמר" החזור, ודבר זה גם נרמז לו ליצחק בתשובת אביו.

(ח) וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם:

אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשָּׁה

לְעֹלָה כְּנִי

בְּלִכּוֹ שְׁנֵיהֶם יִתְדוּ

יראה ניתן להתפרש יבחר — אלהים הוא הבוחר את השה לעולה. אלהים יבחר לו השה לעולה את בני³⁵ — כן פירש רש"י לפי חז"ל: "יראה ויבחר לו השה ואם אין שה — לעולה בני, ואעפ"י שהבין יצחק שהוא הולך לישחט — וילכו שניהם יחדו בלב שוה".

אמירה זאת, שהיא הקשה ביותר בפרק זה, הודעת האב לבנו שהוא הולך לישחט כשה לעולה, מטילה אח"כ את רישומה על המקום. כשנשחט האיל והועלה לעולה, קורא אברהם שם המקום "ה' יראה", והוא שקידש את המקום וקבעו למקום היראות לפני ה' — "בהר ה' יראה".

35 וכן "עתה ירא פרעה איש נבון וחכם" (בר' מא, לג) וכן בתרגום יונתן בן עוזיאל: "ה' יבחר ליה אמרא לעלתא וכו'". ובתרגום ירושלמי כדברי רש"י.

י.ב. ויעקד את יצחק בנו

פסוקים ט—י מתארים את מעשה העקידה והם מקבילים לפסוקים טו—טז בפרק כא.

(ט) וַיָּבֹאוּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר-לוֹ הָאֱלֹהִים

וַיִּבֶן שָׁם אֲבֹרָהֶם אֶת הַמִּזְבֵּחַ

וַיַּעֲרֹךְ אֶת-הָעֵצִים

וַיַּעֲקֹד אֶת-יִצְחָק בְּנֵו

וַיִּשֶׂם אֹתוֹ עַל-הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לְעֵצִים.

התיאור קצר ומוגבל למעשה העקידה בלבד. הם באו "אל המקום אשר אמר לו האלהים" — פרט זה חוזר בפעם השלישית בפרק, תחילה בציווי (ב) "והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך"; פעם שנייה כשהוא יוצא עם נעריו (ג): "ויקם וילך אל-המקום אשר אמר לו האלהים"; ופעם שלישית בפסוקנו כשמגיעים למקום, ושוב יש צורך לציין "ויבואו אל המקום אשר אמר לו האלהים". נראה שהכתוב מייחס חשיבות מיוחדת לבחירת המקום אשר אמר ה'. מקום זה יתקדש ע"י שתי הפעולות הרגילות — בניית מזבח וקריאה בשם ה' —, המעבירות את זכות הקניין על המקום לעושיהן. וכיון שעל מזבח זה נעקד יצחק הבן, נתקדש המקום בקדושה יתירה שהנחילה את המקום לישראל לדורות וקידשה אותו קדושה שאינה פוסקת לעולם.

הגר משליכה את ישמעאל תחת אחד השיחים, מתרחקת לבל תראה במות הילד ויושבת ובוכה.

ואילו אברהם מתעסק בעצמו בעקידה על המזבח מעל העצים; עומד ורואה את בנו המוסר צוארו לשחיטה. מה גדול וגורא הנסיון.

(י) בפסוק זה מגיע הנסיון לשיאו, האב מגיף את המאכלת על בנו וכל התקוה להגחלת ההבטחות ליצחק עומדות להיבטל, שכן אם יצחק ימות, לא יהיה עוד יורש אחר מלבד ישמעאל, ואעפ"כ אין אברהם נרתע:

וַיִּשְׁלַח אֲבֹרָהֶם אֶת-יִדְוֹ וַיִּקַּח אֶת-הַמֶּאֱכֶלֶת

לְשַׂחֵם אֶת-בְּנוֹ³⁶.

36 שים לב, שהאנתחא היא במלת "המאכלת", ולא במלת "ידו" — כי שליחת היד כבר היתה כדי לשחוט. הטעמה זו מגבירה את המתח.

"בני" ו"בנו" חוזרים שבע פעמים בפרשת העקדה והם מבריחים את הענין ומהווים תחנות חשובות במסע הנסיון :

1. ויקח — — — ואת יצחק בנו	} א
2. וישם על יצחק בנו	
3. ויאמר: הנני בני	
4. אלהים יראה לו השה לעולה בני	} ב
5. ויעקד את יצחק בנו	
6. ויקח את המאכלת לשחוט את בנו	} ג
7. ויעלהו לעולה תחת בנו.	

שלוש תחנות בקיום מצות ה', אחת גדולה ונוראה מחברתה: (א) לקיחת הבן ושימת העצים עליו — קלה מכולן, שכן עדיין לא ברור למי ולמה נערדו; (ב) הרמו שהבן הוא הקרבן; (ג) העקדה ותפיסת המאכלת. אחרי שלושת השלבים האלה בא הריצוי והעלאת העולה המקדשת את המקום.

תחנות אלו נתונות במסגרת המסומנת ב"בנג":

(א) הפתיחה והצו — קח נא את בנך את יחידך (ב);

(ב) הפיוס וההוכחה ליראת אלהים — ולא חשכת את בנך את יחידך (יב)

(ג) ההבטחה — יען אשר וכו' ולא חשכת את בנך את יחידך (טז).

ג. ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים

בפסוקים יא—יב מתוארת הקריאה הראשונה של מלאך ה', שם ה' (הויה) מופיע כאן לראשונה בפרקנו, כשיש צורך למנוע את הבאת הקרבן ולהציגה כנסיון בלבד. בציותו של אברהם למצות ה' הוכיח, כי כל מה שעשה לבניו לא עשה אלא במצוות ה', ובלכתו להעלות את בנו לקרבן נודע כ"ירא אלהים".

(יא) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים

ויאמר: אברהם אברהם!

ויאמר: הנני!

גילוי נכונות לכל מעשה שיידרש — ויהא אף גדול ונורא ממה שהוא עומד לעשות.

פסוק זה והבא אחריו מקבילים לפסוק יז בפרק כא:

ושמע אלהים את קול הנער

ויקרא מלאך אלהים אל-הגֵר מן השמים

ויאמר לה: מה-לך הגֵר, אל-תיִרָאִי

כי שמע אלהים אל-קול הנער באשר הוא-שם.

קריאת התורה של ימי ראש השנה.

שם נענה אלהים לקול הנער הבוכה — פה אין הירחור מצדו של יצחק אחרי רצון ה';

שם קורא מלאך אלהים מן השמים — פה קורא מלאך אלהים מן השמים;
שם קריאת הרבעה — פה קריאה חפזה³⁷;
שם: "אל תיראי" — פה: "ירא אלהים אתה"...

(יב) וַיֹּאמֶר: אֶל-תְּשַׁלַּח יָדְךָ אֶל-הַנֶּעֱר

וְאֶל-תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה

כִּי עַתָּה יִדְעָתִי כִּי-יִרְא אֱלֹהִים אֶתָּה

וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת-בְּנֵךְ אֶת-יַחֲדִידְךָ מִמֶּנִּי.

פסוק זה מסיים את חלקה הראשון של פרשה זאת — עקידת יצחק; (א) אל תשלח ירך; (ב) ואל תעש לו מאומה. שני צווים הדורשים סילוק ידי אברהם מיצחק, שאברהם ניסה עד כה להתנער מהזיקה האבהית אליו ולשכחה.
כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה.

בזה רומז למה שנאמר קודם בפרק כ על אבימלך. אינה דומה יראת אלהים זאת ליראת אלהים הנאמרת באבימלך. בפרק כ אומר אברהם: "כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי" (יא). אין הוא אומר, כי אכן גודע לו כי ישנה יראת אלהים במקום. על דרך השלילה הוא אומר, כי אם אין יראת אלהים אצל אנשי אבימלך הרי הם נכונים להרוג על דבר אשה, ואם תהיה אצלם יראה זאת יימנעו מהריגה³⁸ א.

יראת אלהים של הגויים מונעת מהם עשייה והיא הריגת בני-אדם, ואילו יראת אלהים הנאמדת באברהם מביאה לידי עשייה ואף לידי הקרבת הבן על המזבח — כשהציווי על כך בא מאת ה'.
פסוק זה מקביל לפסוק יח בפרק הקודם.

37. תנחומא: למה שתי פעמים? שהיה ממחר והולך לשחטו.
38. סוג זה של יראה אנו מוצאים במקומות אחרים. כשיוסף מתכנן אל אחיו והם חושבים אותו למצרי, הוא אומר (בר' מב, יח): "וזאת עשו וחיו את האלהים אני ירא" — כיון שהוא ירא אלהים לא יפגע בהם והם יחיו.
המילדות במצרים (שמות א, כא) שלפי פשוטו של מקרא נראה שהיו מצריות, נאמר בהן: ותיראן המילדות את האלהים וכו' ותחיינן את הילדים, ושוב (שם, כא): "וייהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים". יוצא איפוא שיראת האלהים מנעה מהן לקיים את גזירת פרעה ולהמית את הילדים.
שוב בדברים כה, יח נאמר בעמלק: "אשר קרד בדרך ויונב בד כל הנחשלים אחריו ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים".

שם אומר מלאך אלהים (יח):

קומי שאי את-הנער

והחדיקי את-ידך בו

וכאן:

אל-תשלח ידך אל-הנער

ואל-תעש לו מאומה

שם — נתינת היד לנער

וכאן — סילוק היד מן הנער

בשניהם מדובר על הצלת הנערים. התוספת היא בהוכחה המשתמעת ממעשה אברהם, שאין מצדו העדפה ויתרון לבנו יחידו על בנו ישמעאל, וכי בשניהם אין הוא נוהג אלא לפי מצות ה' כראוי לידא אלהים. נסיון העקידה מסתיים במלים שבהן נפתח, הסיוע חוזר לפתיחה.

הפתיחה:

(א) ויאמר אליו: אברהם, ויאמר ה'ני!

(ב) קח-נא את-בנה את-יחידך.

הסיום:

(יא) ויאמר: אברהם אברהם! ויאמר: ה'ני!

(יב) ולא חסכת את-בנה את-יחידך ממני.

כדי להביא את אברהם לידי עשייה הספיקה קריאה אחת "אברהם", ואילו כדי להוציא את אברהם משקידתו לקיים המצוה היה צריך לקרוא פעמיים "אברהם אברהם".

יד. ויעלהו לעולה תחת בנו

בפסוקים יג-יד נמסר על הקרבת הקרבן והקריאה בשם ה' — שני מעשים המזכים את עושיהם בזכות הבעלות והקנין על המקום, והם — הקרבת קרבן (בניית מזבח) וקריאה בשם ה' או קריאת שם ה' על המקום.³⁸ פסוק יג מקביל לפסוק יט בפרק הקודם.

כפרק כא:

ויפקח אלהים את-עיניו

38 עיון מאמרי "שם ה' נקרה עלינו", "בית מקרא", גליון יח-יט, אדר תשכ"ד.

וּמְרָא בְּאֵר מַיִם
וּתְלַף וְכֹר וּתְשֶׁק אֶת־הַנְּעָר.

בסרקנו

וּשְׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו
וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל וְכֹר
וּתְלַף וְכֹר תַּחַת בְּנוֹ.

באר המים מחיה את הנער והאיל בא תחת הבן. אלהים פוקח את עיניה של הגר לראות את הבאר, וכאן נושא אברהם עיניו מעצמו. פעולת התצלה והקרבת התמורה נעשית בשני המקרים על ידי ההורים — שם ע"י האם וכאן על-ידי האב.

שינוי המצב שחל בפסוק יא — בקריאתו של המלאך — מובלט בחזרות על הנאמר בענין העקידה:

(א) ויאמר אליו: אברהם!
ויאמר: הגני!	(יא) ויאמר: אברהם, אברהם!
ויאמר: הגני!
(ב) ויאמר: קח נא
את בנך את יחידך	(יב) ולא חשכת
את בנך את יחידך ממני
(ג) ויקח וכו' ואת יצחק
בנו וכו' וילך אל המקום	(יג) ולא חשכת את
בנך את יחידך
וילך אברהם
ויקח את האיל
(ד) ביום השלישי וישא אברהם
את עיניו וירא את המקום מרחוק	(יד) וישא אברהם את
עיניו וירא וכו'
(ה"ו) ויאמר אברהם אל נעריו
שבו לכם פה וכו'
ונשובה אליכם וכו'
וילכו שניהם יחדיו	(יז) וישב אברהם אל נעריו
ויקומו וילכו יחדיו
(ז"ח) ויאמר יצחק אל אברתם אביו
ויאמר אבי	(יח) וירא והנה איל ⁸⁸
אחר וכו' ויעלהו לעולה

39 לולא דמסתפינא הייתי רואה במלה... איל ר"ת: אלהים יראה לו.

תחת בנו

ויאמר הנבי בני

ויאמר הנה האש והעצים

ואיה השה לעולה וכי

אלהים יראה לו השה

לעולה בני

(יד) ויקרא אברהם שם

המקום ההוא ה' יראה⁴⁰

(ח) ויאמר אברהם

אלהים יראה לו

(יב) ויאמר: אל תשלח ירך

אל הנער ואל תעש לו מאומה.

(ט"י) ויבואו וכי ויבן וכי

ויערך וכי

ויעקד וכי וישם וכי

(טו) ויקרא מלאך ה' אל

אברהם שנית מן השמים

(יא) ויקרא אליו מלאך

ה' מן השמים

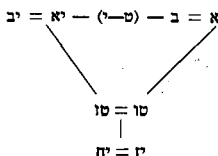
(טז) ולא חשכת את

בגך את יחידך

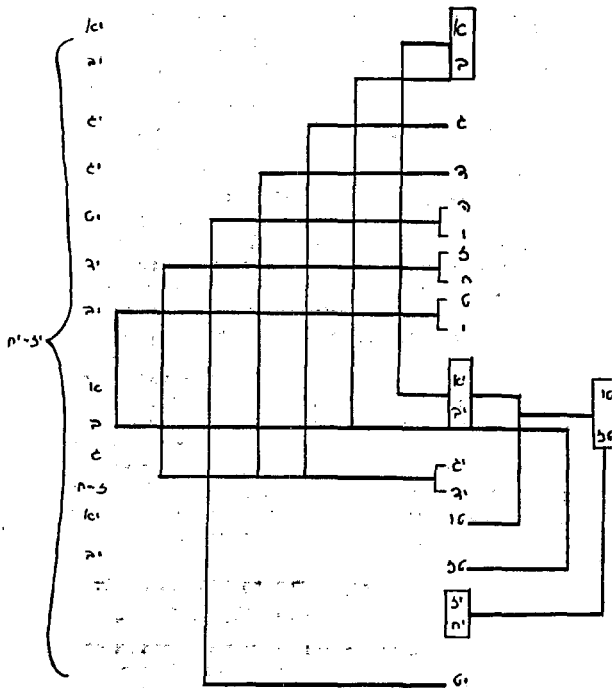
(יג) ולא חשכת את

בגך את יחידך

הטבלה המובאת להלן מקשרת את הפסוקים זה בזה. מקישור הפסוקים מסתבר, כי מסגרתו של הפרק, המכילה גם תמציתו של העניין, היא בפסוקים א—ב; מקבילים להם בניגודם הפסוקים יא—יב, המקבילים לפסוקים טו—טז, ותוצאתם היא הנאמר בפסוקים יז—יח. מסגרת הפרק מתקשרת גם בצורה זאת:

40 שינוי השם בגלל הקרבן.

הנהגת איל אחר נאחז בסבך בקרניו

רש"י: אחרי שאמר לו המלאך "אל תשלח ירך" ראהו כשהוא נאחז. ראב"ע: והנה (ראה) איל אחר שנאחז בסבך בקרניו.

רלב"ג (לפי עקדת יצחק): הוא ראה בעל-חיים רץ ואחר שנאחז בסבך בקרניו הכיר שהוא איל.

רשב"ם: אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך וכי וזימן לי איל זה תחת בני, ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו.

לפי רשב"ם ראה אברהם את האיל כשהוא עובר, אחר כך ראה שהוא נאחז לפתע בסבך בקרניו ולא יכול להמשיך בדרכו, ומכאן הבין אברהם, שאיל זה נועד לקרבן במקום בנו.

וכן אברבנאל: נשא עיניו והנה איל, ר"ל, שראה אותו הולך ורועה שמה, ואחרי כן ראה אותו נאחז בסבך בקרניו וכי ולכן התבונן בענינו וחשב שמאת ה' היתה זאת, ומפני זה לקח את האיל ויעלתו לעולה. וזהו אמרו "אחר נאחז" שפירושו אחר כך ראהו נאחז.

וכן מפרש בעל עקדת יצחק: נשא אברהם את עיניו וירא והנה איל, ואחר שראהו, נאחז האיל בסבך בקרניו, ומזה התבונן שלא נזדמן שם אלא להעלותו לעולה תחת בנו וכי.

וכן שד"ל: ראה איל, והאיל ההוא אחר שראהו אברהם נאחז בסבך בקרניו. וכן יש"ר: בתחילה ראה איל עובר לפניו, ואחר-כך ראהו בפתע שמדי עברו נאחז בסבכי היער וכי.

ובעל הקמק דבר מסביר: לעיני אברהם דאה שהוא נאחז בסבך, והטעם לפי הפשט, שאם ראה איל אחוז בסבך היה לו לחוש שמא אחד מעוברי דרכים האחזו שם עד שישוב. מה-שאי-כן כשרואה איל הולך שובב פשיטא שהוא הפקר, אבל אם-כן היה קשה ליקח אותו, על-כן נאחז לעיניו בסבך והלך ולקחו.

(יד) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא וַיִּקְרָא
אֵשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהַר וַיִּקְרָא.

הקריאה בשם ה' (הויה) או קריאת ה' על המקום היא כאמור אחד התנאים לקידוש המקום לנחלת עולם לזרעו של אברהם אבינו.

ה' יראה — רש"י: ה' יבחר. אברהם קרא את המקום על פי דבריו באותו יום עצמו: "אלהים יראה לו", אך השם אינו קשור במאורע של אותו יום בלבד, אלא אחרי כן חזרו ואמרו שזהו ההר בו יראה ה' "אשר יאמר היום

בהר ה' יראה". אימרה זו לא פסקה מזרעו של אברהם אבינו מאז העקדה ועד היום.⁴¹

בהר ה' יראה — רש"י: בהר זה ייראה ה' לעמו. יש"ר: אלה דברי משה כותב התורה, שברצותו לסמן המקום ולהודיעו לבני דורו אמר, שהוא ההר אשר עליו ייאמר בזמננו בהר ה' יראה, כלומר שכך היה רגיל ומפורסם בפי ההמון, שעל ההר ההוא הכבוד. וכן הבטיחם משה, שעליו ייראה הכבוד לעולם, כאשר יבואו לא"י יבחר ה' אותו המקום לשבתו, להיות בית עולמים".

ואפשר לפרש: אשר ייאמר היום (בימי משה) בהר ה' יראה; זהו מה שאומרת התורה "יראה כל זכורך אל פני האדון ה'" (שמות כג, יז; לך, כג; דברים טו, טז).⁴²

קריאת שם המקום על הראייה מצאנו גם אצל הגר בפרק טז (יג—יד) בברחה מפני גברתה: ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי. על-כן קרא לבאר באר לחי רואי וכי' — לא נאמר מי קרא. לאחר זמן אנו מוצאים שם את יצחק (כד, טב; כה, יא).⁴³

טז. ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים פסוקים טו—יח מכילים את הקריאה השנייה והגמול.
(טו) וַיִּקְרָא מַלְאָךְ ה' אֶל־אַבְרָהָם שְׁנִית מִן־הַשָּׁמַיִם.

שתי קריאות היו ושתי מגמות להן. הקריאה הראשונה לא באה אלא להכריז על אברהם כירא אלהים, ולהוכיח שכל מעשיו הוא עושה לשם שמים ועל פי ה'. הקריאה השנייה מתארת את הגמול על המעשה. הקריאה השנייה אף היא נמשכת לפרק הקודם והיא מכילה כמה מן היסודות שנזכרו קודם לכן. פסוק טו בפרקנו, שהוא המשכו של פסוק יא, מקביל לפסוק יז בפרק הקודם.

(טז) וַיֹּאמֶר: בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה

41 ופירוש היום — כל יום, לעולם. וכן: ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים ד, ז); היום הזה נהיית לעם (שם כז, ט). עי' שם רש"י וכן רש"י כאן: שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה ייראה הקב"ה לעמו.

42 וכנראה היתה אמרה זאת רגילה בפי העם, ולכן היא חוזרת גם בתורה.

43 ראה להלן, פסקה יז.

וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת־בְּנֵךְ אֶת־יְחִידְךָ

בפרק הקודם נדרש אברהם ע"י אבימלך להישבע, שלא ישקור לו ולנינו ולנכדו "כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר אשד גרת בה" (כג), אברהם הסכים להישבע והמקום נקרא באר-שבע, "כי שם נשבעו שניהם" (לא). גם כאן באה השבועה כתגמול, כחסד:

יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְכִי
כִי־בָרַךְ אֲבִרְךָ

וכן להלן (יח):

וְהַתְּבָרְכוּ בְּזִרְעֶךָ כֹּל גֹּיֵי הָאָרֶץ
עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי

ולכן בישבעתי.

יען אשר עשית את הדבר הזה (העקידה), דברים אלה מקבילים בניגודם לגאמר בפרק הקודם על דבר ישמעאל:

בפרק כא: וְכֹאן:

יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ	חֲרַע הַדָּבָר מְאֹד
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה	בְּעֵינֵי אֲבִרְהֶם
	עַל אֲדוֹת בְּנֵי

כלל לא היה איכפת לו לאברהם להקריב את בנו במצות ה', ואילו בישמעאל רע היה הדבר בעיני אברהם לשלח את בנו ורק במצוות ה' עשה מה שעשה גם שם וגם כאן.

(טז) וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת־בְּנֵךְ אֶת־יְחִידְךָ

כאן הושמטה המלה "ממני" הבאה בפסוק יב, כי ההדגשה כאן היא על העשייה ועל ה"יען" — אתה עשית ועלי לעשות. אתה לא חשכת את שלך — את בנך את יחידך — אף ה' יתן את שלו.

(יז) כִּי־בָרַךְ אֲבִרְךָ

וְהִרְבֶּה אֶרְבֵּה אֶת־זִרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְכֹחֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם
חֲרַשׁ זִרְעֶךָ אֶת שְׁעַר אֵיבֶיךָ.

87.

קריאת התורה של ימי ראש השנה

פסוקים יז—יח מכילים סיכום הברכות שנאמרו לאברהם ע"י ה' בהודמנויות קודמות.

בצאתו מחרן נאמר לו (יב, ב—ג) :

וְאָעֲשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל

וְאֶבְרַכֶּךָ

וְאֶגְדֹּלְהָ שָׁמָּה

וְהָיָה בְרַכְּהָ וְכָר

תְּבָרְכֻהָ בְּהָ כָּל מְשַׁפְּחֹת הָאָדָמָה.

אחרי הפרידה מלוט נאמר לו (יג, טז) :

וְשָׂמַתִּי אֶת־וְרֵעֶהָ כַּעֲפָר הָאָרֶץ וְכָר.

בברית בין הבתרים נאמר לו (טו, ה—ו) :

הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וְסַפֵּר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם

וְיֹאמֶר לּוֹ: כַּת יְהִיָּה וְרֵעֶהָ.

בפרק יז, (ב) :

וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ

וְאֶרְכָּה אוֹתְךָ בְּמָאֵד מְאֹד

ושוב שם (ד—ו) :

אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ

וְהָיִיתָ לְאֵב הַמּוֹן עִלָּיִם וְכָר

כִּי אֶבְרַכְךָ מִמּוֹן עִלָּיִם וְנִתְחַיֶּה

וְהִפְרִיתִי אִתְּךָ בְּמָאֵד מְאֹד

וְנִתְחַיֶּה לְעֵינֶיךָ

וּמַלְכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ.

שוב בפרק יח נאמר (יח) :

וְאֶבְרַכְּהֶם הִיָּה יְהִיָּה לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם

תְּבָרְכֻהוּ בּוֹ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ.

כל הברכות האלה מבטיחות: (1) ריבוי הזרע; (2) חוסן מדיני; (3) אהדת העמים — והן מקבילות לנאמר בפסוקים שלנו:

כִּי־בָרַךְ אֲבָרְכֶךָ
וְהִרְבָּה אֲרֵבָה אֶת־זַרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְהִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעֶךָ כָּל גֹּיֵי הָאָרֶץ.

הבטחת הארץ אינה נזכרת בצורה שהובאה בפרקים הקודמים (יב, ז; יג, יד—טו, יז; טו, ז, יח—כא; יז, ח) אלא כהתפשטות טריטוריאלית:

וְהִרְשֵׁתָּ זַרְעֶךָ אֶת שְׂעַר אֵיבֹיֶיךָ,

כלומר צפוי לו מאבק לזרעך עם אויבים, אך הוא יתגבר עליהם ויירש אותם.

והנה עיון בפרק הקודם ובפרקים שלפניו מדאה לנו, שהבטחות דומות ניתנו גם לישמעאל. כך מבטיח האלהים להגר בפרק הקודם (יג):

וְגַם אֶת־בֶּן הָאֵמָה לְגִי אֲשִׁימָנִי
כִּי זַרְעֶךָ הוּא

ומלאך ה' אומר להגר (יח):

כִּי לְגִי גָדוֹל אֲשִׁימָנִי

ובבשורת ה' לאברהם על הולדת יצחק נאמר (יז, כ):

וְלִישְׁמַעֲאֵל שְׁמַעְתִּיךָ

הִנֵּה בְּרַכְתִּי אֹתוֹ

וְהִפְרִיתִי אֹתוֹ וְהָרַבְתִּי אֹתוֹ בְּמֵאד מְאֹד וְכֹר

תִּתְחַיֶּה לְגִי גָדוֹל.

למעשה נזכרות איפוא בישמעאל אותן הברכות הנאמרות בפרקו: (א) גוי וגוי גדול; (ב) הנה ברכתי אותו; (ג) ריבוי במאד מאד.

ברכה זאת זהה עם הברכות להגר שנמסרו בפרק טז כשהגר ברחה מפני שרי. גם הן כללו: (1) ריבוי הבנים; (2) חוסן; (3) התפשטות טריטוריאלית.

נאמר (י—יב):

וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֵאךְ ה':

(1) הֲרֵבָה אֲרֵבָה אֶת־זַרְעֶךָ וְלֹא יִסְפָּר מִלֵּב

(2) הָוּא יִהְיֶה פָּרָא אָדָם יָדוּ בְּכָל הָרָד כָּל בּוֹ

(3) וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֵּן.

נראה איפוא שהשכר הניתן לאברהם אינו נוגע ליצחק בלבד, אלא גם לישמעאל — וזהו שנאמר כאן לאברהם "לזרעך":

וְהָרְבִּיחַ אֲרָבָה אֶת־זֶרְעֶךָ...

וְרִשׁ זֶרְעֶךָ...

וְהִתְבָּרַכְוּ בְּזֶרְעֶךָ...

וזה בהתאם לנאמר בפרק הקודם:

כִּי בְּיִצְחָק יִקְרָא לְךָ זֶרַע (יב)

וְגַם אֶת בֶּן הָאֵמָה וְכֹר כִּי זֶרְעֶךָ הוּא (ג)

ובמקביל לנאמר בפרק הקודם (ט):

כִּי לֹא יֵדֵשׁ בֶּן־הָאֵמָה הַזֹּאת עִם־בְּנֵי עַם יִצְחָק

נאמר כאן:

וְרִשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׂעֵר אִיכְוֹ.

הברכות הנאמרות בפרקנו ניתנו לאברהם כשכר על ציותו למצות ה' והדגש:

כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדְּבָר הַזֶּה

וחזר והדגיש:

וְלֹא חָשַׁכְתָּ אֶת־בְּנֵיךָ אֶת־יְהוָה

כלומר השכר הוא על הציות למצות ה' המיוחדת — עקידת יצחק.

הציות לדבר ה' הוכיח לעולם, שכל מעשיו של אברהם נעשים עפ"י ה'. וא"כ יעלה זה את אהדת אברהם וזרעו בעיני גויי הארץ, אשר עד כה חשבו שצעזו של אברהם כלפי ישמעאל היה מתוך דוע לב. עתה ידעו כי דבר ה' הוא — ולכן:

וְהִתְבָּרַכְוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גֹּיֵי הָאָרֶץ

עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי

והמעשה עצמו שהיה בו כדי לסכן את עתיד זרעו, יביא לתוצאה הפוכה, ואותה ברכה שחלה כבר על ישמעאל, תחול מעתה גם על יצחק, שכן לא מצאנו עד כה כל הברכות וההבטחות הנ"ל נאמרות בפירוש כלפי יצחק. לא נאמר בו ביצחק אלא הקמת הברית (יז, יט):

אֲבָל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדָת לְךָ בֵּן

וְקִרְאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק
וְהִקְמַתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם
לְזֵרְעוֹ אַחֲרָיו וְכוּ'
וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק וְכוּ'

אכן ברית זאת כוללת כל הברכות וההבטחות שנאמרו וניתנו לאברהם לזרעו אחריו. אבל בשעה שמגה ופרט את הברכות וההבטחות החלות על ישמעאל, לא פירט אם ברכות אלו חלות גם על יצחק. עתה הצמיד את הברכות למעשה שנעשה בבן היחיד שהוא יצחק, להודיע כי אליו מכוון הכתוב בדברו על זרעו של אברהם, וכשם שכבר זכה ישמעאל בברכות אלה יוכה בהם גם יצחק. יצחק זוכה איפוא כאן למעשה באותן הברכות שנאמרו וניתנו להגר ולישמעאל. ואכן מוצאים אנו להלן בפרק כו כשה' מברך את יצחק הוא חוזר על הברכות הנאמרות כאן ומוסיף את ההבטחה המיוחדת על קיום השבועה הנאמרת כאן (בי נשבעתי) (ג-ה):

וְאֵתֶּיהָ עָמָּה
וְאֶבְרָכָהּ
כִּי־לָהּ וּלְזֵרְעָהּ אֶתֶּן אֶת־כָּל־הָאָרְצוֹת הָאֵל
וְהִקְמַתִי אֶת־הַשְּׂבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאֶבְרָהָם אָבִיךָ
וְהָרַבְתִּי אֶת־זֵרְעָהּ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְנָתַתִּי לְזֵרְעָהּ אֶת כָּל הָאָרְצוֹת הָאֵל
וְהַתְּבָרְכוּ בְּזֵרְעָהּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ.

ובכן הרי לפנינו חזרה על מה שנאמר בפרקנו בעקידה:

עָקֵב אֲשֶׁר־שָׁמַע אֶבְרָהָם בְּקִלִּי
וְשָׁמַר מִשְׁמַרְתִּי מִצֹּתִי חֲקוֹתַי וְתוֹדוֹתַי -

וכל זאת לא בזכותו של יצחק אלא:

עָקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעַתְּ בְּקִלִּי (יח)

וחזר ותלה הברכה וההבטחה לריבוי הבנים במעשה אברהם (כו, כד):

וּבְרַכְתִּיהָ
וְהָרַבְתִּי אֶת־זֵרְעָהּ
בְּעִבּוֹר אֶבְרָהָם עִבְדִּי.

ההבטה הכלולה בפסוק זה לריבוי הבנים ולחוסן מדיני חוזרת אח"כ בברכה שבה נתברכה רבקה בלכתה להיות אשה ליצחק.

נאמר כאן: וברבקה (כד, ט):

כִּי־בָרַךְ אֲבִרְכָה אֶת־יְרֵעָה וְכֹרֵ
 אֶת־הָיִי לְאֵלֶיךָ רִבְקָה
 וְהָרַבָּה אֶרְבֶּה אֶת־יְרֵעָה וְכֹרֵ
 יִרְשׁ יְרֵעָה אֶת־שַׁעַר אֵיבֹי

בהבטחה "וירש ירעף את שער אויביו" נרמז שעתיד יצחק שהוא זרעו של אברהם לזכות בבאר-שבע. נחלה זו תבוא אליו בתוקף הבטחת ה' ע"י בניית מזבח (והקרבת קרבן) והקריאה בשם ה' (כו, כה) ועתיד אבימלך להכיר בזכות זו כפי שנתפרש לעיל.

הקשר בין השבועה, הברכה-ההבטחה ובין ההנמקה עקב וכו' חוזרת שלש פעמים במקרא. ההבטחה כוללת: (1) שבועה; (2) ברכה מאת ה'; (3) ריבוי הזרע; (4) התפשטות טריטוריאלית וחוסן מדיני; (5) הזכרת העמים בעליונות ישראל; (6) הסיבה והגורם להבטחה.

(א) כאן (ב) ביצחק (כו, ג-ה) (ג) בספר דברים

ז, יב-טז) תולה כל הברכות לישראל ב"עקב תשמעון":

1. בי נשבעתי וכו' 1. והקמתי לך את הש" 1. ושמר ה' אלהיך לך בועה אשר נשבעתי לאברהם איך

2. כי ברך אברכך 2. ואהיה עמך ואברכך 2. ואהבך וברכך

3. והרבה ארבה את זר" 3. והרביתי את זרעך וכו' 3. והרבך וברך פרי בטן עך וכו'

3. לא יהיה בך עקר וע" 3. קרה וכו'

4. וירש זרעך את שער 4. וגתתי לזרעך את כל 4. על האדמה אשר נש" אויביו הארצות האל בע לאבותיך לתת לך

4. ואכלת את כל העמים 4. וכו' לא תחוס עיניך עליהם וכו'

5. ההתברכו בורעך כל 5. והתברכו בורעך כל 5. בדרך תהיה מכל הע-
 גויי הארץ גויי הארץ מימ.
6. עקב אשר שמעת 6. עקב אשר שמע 6. והיה עקב תשמ-
 בקולי אברהם בקולי וישמור עון את המשפטים
 משמתי מצותי חור וכר
 קותי ותורותי

פסוק יס חוזר לפסוק ה בפרקנו ולסיומו של הפרק הקודם.
 כמה הליכות נאמרו בפרק:

- (1) ציויו של ה': "ולך לך אל ארץ המוריה" (פסוק ב);
 (2) "ויקם וילך אל המקום אשר אשר לו האלהים (ג); ואעפ"י שבאותו
 פסוק נאמר שלקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו, לא נאמרה הליכה אלא
 באברהם. הוא הלך והם הלכו אתו — לידו ואחריו. הם לא היו בדעה אחת אתו,
 שלא ידעו כוונתו"⁴⁴.

ההליכה השנייה נזכרת של ש פ ע מ י מ :

- (3) ואני והנער נלכה עד כה וכר' (ה)
 (4) וילכו שניהם יחדיו (ו)
 (5) וילכו שניהם יחדו (ח)

בהליכה זו מבינים ההולכים את מטרת הליכתם וכוונתם היא אחת.

(6) הליכה שמביאה מפנה בפרשה:

- וילך אברהם ויקח את האיל וכר' (יג) — היא דומה להליכה ראשונה, שגם בה
 אברהם הוא "ההולך" היחידי, אבל היא שונה בכיוונה. שם הולך אברהם אל
 יצחק לעקדו — והפעם הוא הולך מיצחק והלאה לקחת תמורתו.
 (7) והליכה אחרונה המאחדת את כל ההולכים בכוונה אחת:
 וישב אברהם אל נעריו

ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע (ט) —

הכוונה אחת והכיוון אחד הוא: לשוב אל באר שבע⁴⁵.

שבע פעמים חוזרת איפוא ההליכה בפרקנו, מה שמעיד כי הוא אחד המו-
 טיבים המדריכים בפרשת העקידה. כיווני ההליכה וכוונת ההולכים הם
 המאחדים ומפרידים ביניהם.

44 ע"י אילת השחר להמלבי"ם בתחילת חומש ויקרא, סי' תקע"ט.

45 זאת אם נפרש שגם יצחק הלך אתם (ע"י רד"ק), אך ממשושו של מקרא משתמע
 שיצחק לא הלך אתם וזו גם דעת רז"ל ומפרשים רבים. אברבנאל מפרש שאברהם
 שלח את יצחק לשרה שישיבה בחברון ומשום כך לא נזכר עם אברהם כשהלך
 לספור לשרה "אבל הוא היה עם אמו בחברון".

- (א) ציווי ההליכה כוון לאברהם בלבד ;
 (ב) הליכה ראשונה בה הולכים הארבעה, אינה בכוונה אחת והכיוון אינו ידוע אלא לאברהם ;
 (ג) הליכה שנייה בה משתתפים השניים היודעים את מטרתה וכיוונה ;
 (ד) הליכתו של האחד שכיוונה הפוך (אל האיל) ושונה מהכיוון הקודם ;
 (ה) הליכה אחרונה שבה כל הארבעה יודעים את כונתה וכיוונה.

יָשָׁב אַבְרָהָם בְּבֵּאֵר שֶׁבַע

לא "ויגר אלא וישב".

פסוק זה מקביל גם לנאמר בפרק הקודם בפסוקים כ—כא בישמעאל:

יְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנְּעָר וַיִּגְדֵּל	יָשָׁב אַבְרָהָם אֶל־יַעֲרִי
יָשָׁב בְּמִדְבַּר ...	יִקְוֶמוּ וַיֵּלְכוּ יַחַד אֶל־בְּאֵר שֶׁבַע
יָשָׁב בְּמִדְבַּר פָּאֵרָן	יָשָׁב אַבְרָהָם בְּבֵּאֵר שֶׁבַע

חשיבות מיוחדת לישיבה בבאר שבע בכבוד ובשקט לאחר המעשה, שגילה טיבו של אברהם בעולם הסובב אותו. הוא שיושב בבאר שבע ומקנה זכות זאת ליצחק, ואילו ישמעאל נטל חלקו ונחלתו במדבר ובמדבר פארן.

יז. ויהי אחרי הדברים האלה

לאחר שמצאנו הקבלות בעיקרי הדברים שנאמרו בפרקנו לנאמר בהגר וביש-מעאל בפרק הקודם ובשלבניו, נשארו עוד שני עניינים שלא נמצאה להם הקבלה עד כה והם: מעשיו של ישמעאל "ויהי רובה קשת" וכן "ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים".

זהו פשר התוספת לפרקנו המחזילה גם היא ב"ויהי אחרי הדברים האלה" והיא שייכת לנאמר לעיל.

(כ—כג) יְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
 וַיִּגְדֵּל לְאַבְרָהָם לְאִמּוֹ וְכַרְ
 וּבְתֹאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה וְכַרְ

כלומר עדיין לא נסתיימה פרשת יצחק המקבילה לפרשת ישמעאל. ישמעאל לקח אשה מארץ מצרים, אך אברהם רוצה בשביל יצחק אשה מבית אביו. והנה אחרי הדברים שאירעו ליצחק נולדה בת הזוג ליצחק. זהו הפרט הראשון המקביל.

פרט שני — "ותקח לו אמו אשה".

פרט זה לא נתקיים ביצחק לעולם. לשם כך בא הסיפור הארוך על מותה של

שרה, בהיותה בת מאה ועשרים שנה ושבע שנים. מנה מספר שנותיה, שהוא דבר בלתי רגיל בתורה למנות שנותיה של אשה, אלא להראות שמתה סמוך לעקידה ולא יכלה לדאוג לנשואי בנה כשם שהגר דאגה לבנה ישמעאל. ובא אחרי זה סיפור שיגורו של עבד אברהם, הקשור במעשה זה של חיפוש האשה ליצחק, המקביל למעשה שנעשה בישמעאל עד לסימומו של פרק כד.

בשעה שישמעאל הושלך תחת אחד השיחים נאמר על הגר:

וּתְלַף וּתָשֵׁב לָהּ מִגֵּד וְכִי

כִּי אָמְרָה אֶל־אֲדָמָה בְּמוֹת הַיָּלֵד

וּתָשֵׁב מִגֵּד

וּתָשֵׂא אֶת־קִלְהָ וּתְבַךְ.

בשעה זו קרא לה המלאך וחיוק רוחה.

שונה מזה היה גורלה של שרה. אברהם יושב בבאר שבע ושרה מתה בחברון. לא זכתה האם לקחת אשה לבנה. ולכן כשהובאה רבקה ע"י עבד אברהם נאמר (כד, טז):

וַיָּבֵאָה יִצְחָק הָאֱהָלָה שָׂרָה אִמּוֹ

מִיֶּמֶת אֶת־רַבְּקָה

וּתְהִי־לוֹ לְאִשָּׁה

וַיֵּאָהֱבָהּ

וַיִּנְחַם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ.

רק עתה לאחר שמצא אשה שאהבה, מצא גם נחמה אחרי אמו שהיתה צריכה להשיאו אשה. וכאן מסתיימת פדשת ההקבלות בין ישמעאל ליצחק. ואשר למלאכתו של ישמעאל נאמר בו (כא, כ): ויגדל וישב במדבר ויהי דובה קשת — וביצחק נאמר (כו, יג ואילך): ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד, ויהי לו מקנה צאן וכו'.

י. ח. סיכום

פרשת העקידה מקבילה בפרטים רבים לנאמר בפרקים הקודמים על ישמעאל, אם כי לעתים ההקבלה ניגודית, להראות על הניגוד או על חומרת המעשה ביצחק ממה שנעשה לישמעאל. וזה פשר "ויהי אתר הדברים האלה", שכל עיקרה של הפרשה באה להראות סיבת התנהגותו של אברהם עם בניו והוא ציותו ללא דתיעה וכפיפותו ללא היסוס למצות ה', ותוצאתה — ההבטחות הניתנות לאברהם, שחלק מהן עובר גם לישמעאל וחלק (הבטחת הארץ) אינו עובר אלא ליצחק. אחרי מעשה העקידה עולה ערכו של אברהם גם

קריאת התורה של ימי ראש השנה

בעיני הגויים וזוכחותו בבאר־שבע היא בגדר של ישיבה קבועה ולא ישיבת גר. אולי בזה יוסבר היחס בין בני חת ואברהם, המתואר בפרטות בפרק כג, והמראה על המפנה שחל ביחס הגויים השכנים אל אברהם. אברהם אומר: "גר ותושב אנכי עמכם" ובני חת עוגים: "נשיא אלהים אתה בתוכנו".

ופרט חשוב: נוסף נתברר לנו תוך עיון בפרשת העקידה — זכות הקנין על הר המוריה ניתנת לאברהם על ידי שני המעשים — שבהם זכה אברהם גם במקומות האחרים בארץ כנען — בניית מזבח (והקרבת קרבן) וקריאה בשם ה'. המקום המקודש לדורות, אשר בו בחר ה' לשכן שמו שם, נתקדש במעשה העקידה, בנסיון הגדול ובמבחן הנורא שבו עמד אברהם, בנכונותו להקריב את בנו במצות ה' על המזבח שבנה לשם כך ובזכות קריאת שם ה' על המקום "ה' יראה אשר יאמר היום (לדורות) בהר ה' יראה".

משנסתיימה פרשת העקידה נשתייר עוד פרט שנאמר בישמעאל ולא נזכר ביצחק והוא לקיחת האשה ("ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים"). לכן בא "ויהי אחרי הדברים האלה" בפסוק כ להודיע מקום לידתה של המיועדת לאשה ליצחק ותיאוד מותה של שרה, שלא יכלה לקחת אשה לבנה ליצחק ואחרי כן תיאור שיגורו של העבד והבאת האשה על ידיו עד כד, טז: "ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו".